

~~НХ 287~~
4.

У СЭМ

А В Г У С Т

№ 8 (14)

— 1 9 3 1 —

СОЦИАЛИЗМ СТРОЙ-
МАШИНАМ АШЫНДАРАШ
МАНЫН, КИНДЫ ЙАМДЫ-
ЛЫМАШ ПАШАНАМ ПЫТ
БШТЭН КОЛТЭН А ГОСУДАР-
СТВЫЛАН ПУШАШЛЫК
КИНДЫНАМ 100 ПРОЦЭНТ-
ГЭ ИКАНАШТОК ШЫВШ-
ТЭН НЫЛАН МИЭН А. ТА-
НГ АШТАРЭН, УДАРНЫИ
СЭМДОН БШТЭН А ГЫНЬ
ВЭЛЭ, 518 ФАБРИК-ЗАВОД
ДА 1040 МТС-ВЛАМ ИБЛЭ
БШТЭН ШОКТЭН А!

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Киндым краснѣй обоз дон каедат.

В у й л ы м а ш

	Стр.
1. Пэтров С.	Луатшбѣмшбѣ МЮД 1
2. Патр. Вас.	Нэзэр (повэсть) 3
3. Ольокан Пэтью.	Санька (шайбѣлтмаш) 11
4. Зиновйев	Ик элтѣлтѣш шуды 15
5. Мурзай Ар.	Акрам (лачок бѣлын) 19
6. Игнатъев Н.	Вурсы мардэж (роман) 22
7.	Красноармэѣц култур вэрц кбѣрэдалэш . . 26
8. Ольокан Пэтью.	Иванывѣ айо ваштарэш 30
9. Смиренский Е. Н.	„У сэм“ журнал гишѣн.. . . . 31
10. Шадт Булат	Социализм вэрц (мыры) 33

Мар. ж.
1-4

Л. Д. К. ОБЯЗ. ЗНА.
Лингр. 1931 год
Акт № 28. 557

Цилä сандäлбк вблнбш прольэтарвлä, ик вärэш лидä!

У СЭМ

ТЫЛЗЫ ИБДЭ ЛÄКШЫ, ПОЛЫТИЧКЫ
ЭКОНОМИКЫ ДÄ СЫНЛЫ ЛЫТЭРАТУРЫ
СИРЫМЫ КЫРЫК МАРЫ ЖУРНАЛ

1931 И

АВГУСТ

№ 8 (14)

Петров С.

Луатшымшы М.Ю.Д.

Тэнэ, 6-ы сентявбрын, цилä сандäлбк вблнбш труйыш брвзбй халык бшкэ кбрэдäлмб патыр вижб жэплым кэчым 17 гäнä айа (эртäрä).

1915 ин, Бärн (Швэйцарин) халашты цилä сандäлбк вблнбш труйыш брвзбй халыкын конфэрэнциштб "цилä сандäлбк вблнбш брвзбйвлän кэчым" (МЮД) эртäрäш бштбмб.

Ти погыномашышты брвзбй большэкивлä, Лбнбнбнбн үжмб сэмän лозунгэшбжб — "вырсы ваштарэш шагалаш йäмдб ылына" манын йукым пүнбйт. "Империалист вырсым граждан вырсыш сäräш!" манын лозунгым лыктынбйт.

И йбдэок сентявбр тблзбн (рүшärнбä пбйтäриш кэчбн) цилä сандäлбк вблнбш труйыш брвзбй халыкым рэволюцбй вэрц крэдäлмб вырсы ваштарэш пбйт йäмдблälт шалгымы патыр ви анчыктым кэчбм эртäрäш (бштäш) бштбмб.

Прольэтар брвзбй халыкын вырсы ваштарэш лйкмы йукшб — МЮД вйон тбн (кэрäл) лозунгжы ылэш.

Капитальствлä ти пашäm сакой статьян цäräш цацэнбйт гбнбят, 1915-бй инок эчэ шуку сандäлбкыштбжок 1-ш МЮД-бм вырсы ваштарэш шагалаш, прольэтар рэволюцим бштбмаш пашäшкбй труйыш брвзбйвлän цымырымы, пбйтäриш айом большэвик лозунгдон эртäрбмб.

Ровочбйвлän вырсы ваштарэш шагалмашышты тärвәнбйлмаш шарлбмб (кушмы) сэмбнб, МЮД-ät пашäжбм когон дä когон шарäш тбнäлбн.

1916-ы ин, цилä сандäлбк вблнбш труйыш брвзбйвлän коктымшы

айоштым вбрсы ваштарэш шагалмы лозунгдон дä эчэ, прэдäтбйл социал-дбэмократвлä, ваштарэш крэдäлмб лозунгдон эртäрбмб.

Кокшб айо годбм, Гэрманьыштыш К. Либкнбхтбм, Швэйциштбш Хэглунда тäнгвлäm (прольэтар брвзбйвлän вуйладтышывлä) арэстуйым ваштарэш дбэмонстрацивлäm бштбмб.

Ти ин МЮД кэчбй вбрсы ваштарэш шагалмы дбэмонстраци кэчбш сärнälт кэн.

1917 и дон 1918 ивлäштб ти пбйтäриш лозунгвлä сага цилä сандäлбк вблнбй прольэтар рэволюци бштбмаш вэрц крэдäлмаш лозунгым эчэ пыртэнбйт.

Росийбштбй ровочбй брвзбйвлä ти айо кэчбм сэк пбйтäрижок 1917 ин айэнбйт, эртäрэнбйт.

1919 ин лишб, КИМ-бн*) 1-ш конгрэссшбй тэнэ пбнзалбн: "МЮД кэчбм цилä сандäлбк вблнбш прольэтар брвзбй халыкын капитал ваштарэш крэдäлмбй кэчбжым бштäш. И йбдэок, сентявбр тблзбн комсомол видымдон ти пашäm виктärэн шалгаш".

5-шбй МЮД кэчбй гбц пакылажы прольэтар брвзбй халыкын рэволюцбй пашäэш йäмдблälтмашбжбй пälдбйрнэнкок когоэм миä, и йбдэок шарлä, кушкш.

СССР-ты комсомол ти пашäm пбйт виктärä, ти айо кэчбй ровочбй брвзбйвлäm социальизбм стройымаш пашäшкбй эчэ пбйт цымыра, пашäэш пыт пижбктä. Интэрнациональнбй воспитанбй манмымат эчэ цаткыдэмдä,

МЮД — прольэтар брвзбйвлän цилä сэмбнбй йäмдб ылмыштым анчым кэчбй КИМ-н цилä сэкцивлän бштбм пашäштбм шотлым кэчбй

*) Коммунистический Интэрнационал молодежи.

ылэш. Цилә сәндәләйкышток прольэттар ырвэзэвлә рэвольуци вэрц пыт кырәдал шалгат. Гәрманыштты, Китайыштты дә мол вәрэят капитальиствлә ваштарэш крәдәләмәш, рэвольуци, лач пожарлаок шәрлән миәт. Капиталист кугижәншбывләштты кризис кэчын шәрлә. Пашәдә кодшывлә кэчын шукәмәт. Капиталиствән бндәкш кугижәншбывләшток тэвә пашәдбмб ровочыйвлә 36 мблыонимат эртәт. Нинь лошты пәлб нәрйкшб сәмбрык эдәмвлә ылыт.

Забастовкывлә шәрләт, кушкыт. Капиталиствә рэвольуци вэрц крәдәлшб труйыш халыкым когон орландарат. 1925 и дон 29 и лошты капиталиствә 329639 рэволюционьэрбм орландарән пуштыныт, 499892 эд. арестуйәнйт. Цилә вәрэок кызбт капитал ваштарэш пыт йәмдблалтйт.

Тынә гынәт, КИМ вэс кугижәншбывләштты когон шәрлә, кушкәш. Капитал сәндәләйквләштты 1930 и октявбвр тблзэш циләжб 104303 эд. КИМ-бштты блын, (ик Гәрманышток—30000 эд.) Кызбтшбб эчэ когон шукәмбн. КИМ-бш кэчын пйрат, шотшыдонат, польитык сила донжат цаткыдәмәлт миәт.

Вэскидвләшттыш ырвэзб халыкым класс ло кырәдәләмәшкб шывшбн шокташ манын, цилә сәндәтбк вблнбшб комсомоллан рэвольуци вэрц кырәдәләшбштты опытым пуаш манын 17-шб МЮД кэчбн, цилә сәндәләйк вблнбшб прольэтариат иктбш ушнән, ИККИ-н XI-шб пленум анжыктым сәмбн, ти кэчбм эртәрбшашлык ылэш.

СССР-ышты МЮД кэчбм комсомол ЦК тәхән лозунвләдон эртәрәш шүдән: Совет сойзуштына социализм стройән шоктымаш срокым кбтбкэмдәш, пашәм пбсбн, йажон бштәш, тәхнбкб дон экономикб шотбшты анзыц кәшб капитал сәндәләйквләм 10 иштб поктән шоаш, эртән кәш лижб.

Ти кого пашәвләм кэрәк ма дә ма бштән шоктәнә. 5 иаш планын кымшы и вблвәл пашәвләм утыдон тәмән, ситәрән шоктәнә; тәнә бштән шоктышашлык 518 у заводвләм

фабриквләм дә 1040 машинә трактыр станцивләм (МТС) бштән линә.

Цилә ровочбй ырвэзбвләм ударный пашәшкб, социализм тәнгәштәрмәшкб шывшын шокташ, цилә ырвэзб бригадбвләм хозрасчотыш вашташ пыт крәдәләш кәләш.

Солаштыш, колхозвлә сагаш йачэйкбвләят пашәштбм пйт бшттышашлык блыт. Ныр вблэц шурнб ләктбшбм цымырымашбшбб патыр цбрәм анчыктбшты. Колхозвләм цаткыдәмдбмәштб, пашәм лачок сдбэльшинб сәмбн бштбмәштб пыт крәдәл шалгымыла.

17-шб МЮД ләмәш йакшар обозвләдон киндбм государтылан шывштән пумыла.

17 б МЮД-эш сәк кого пашәжок комсомол организаци рәдбм шукәмдбмәш комсомол ЦК-ан II пленум-эшбжб, циләжб Совет ушәмбштбнә нбл мблыонат утла комсомольэц ылыб.

„Комсомол организацим шуку мблыонан армиш шукәмдән шокташ кәләш“ манын, комсомол ЦК-ан II-шб пленум рәшән.

Кырык-Мары комсомол комитбббн бурожат организацинәм кок пай шукәмдән шокташ пынзалын.

17-ш МЮД-эш ровочбй, батрак ырвэзбвләм—100 проц. гә комсомолыш шывшын шокташ.

Цаткыды, бнән, пыт йәмдблалт шошы комсомольцбвләм патыш ваштымбла.

Колхоз йбдә комсомол йачэйкбвләм бштән шокташ. У гбц пыртым ырвэзбвләм пашәшкб шывшмыла, нбнбм цәрнбдэок тымдымыла.

Вырсы тымәнмәш пашәм пыт йбндәрәш, ик комсомольэц дәнбн вбрсб тымәнмәш пашәшкб шывшын шоктымыла.

Тәнә МЮД кэчб когон класс ло крәдәләмәштты эртәрәлтәш. МЮД кэчбн класс тышман ваштарэш крәдәләмәшкб эчәят пытырак халыкым шывшмыла.

Цилә сәмбн опортуниствлә ваш тарәшок пыт крәдәлмблә, цилә труйыш халыкым социализм стройымаш пашәш эчәят шывшаш. ВКП(б) дә ЦК-а йбр комсомол организацим эчәят пыт ушаш (цымыраш).

Н э з э р

(Кым кйдэжэн повэсть)

II-ш кйдэж

III глава

„Мишукэм, тымэньаш кэлэш“

Шыж йумаш эргымккы, Карп бэам Тумэр пристинышкы пашам кычыл лэктэн кэш. Тиды вуйжым пукшэн лыктэш, тидым ойхырашат укэ. Атьам дон авамын вэс кого ойху улы. Кытымнэ годым самынь колышы бшкэл тэр вейцлы танэ оксажым Ондрикэн Иван ма гыцна нэлшашланэн, остатка изи пөртнэмат выжалынэжы. Авам кэчынь мэгыра. Кого ойхэт кэчынь тиды гыц сынзавэдым пынзалэш, йоктара. Атьамжы йукат укэ, „тырлэмэ ыленэжы“! вэлэ манэш.

Ондырикэн Иванланжы мам вара түлэнэ? Лач кытым тэр кинды гыц пасна, ныманаат түлэнэ укэ. Хыть колы! Цилэ погым киндэнэжы 19 танэ нэрэш вэлэ погына. Молжым аныат вычалэш манын, атьам Ондрикэн Иван докы сарвалаш кэш. Вадэш ижы толы да пиш сбылык ылэш. Окныа доран шынзат, мёнём, шыжарэмём да авамым анжалыат ижы полаш тынхальы.

— Бшкыланжы нэлшашлыкым кэлтымаш шынзэжыдон Ондырикэн Иван бшкэок ужын...—маньы.

— Мам?— авамжы лүдмылэ йадэш.

Атьам йукымат ак лык. Вуйжым вэлэ брзэлэш.

Авам эчэ йадэш.

— Мам?—манэш.

— Мишук аважы, нээрвланым цилаок ужыт вэт...

— Мам, кэлэсэмэ йа... Аныат ты адыр дон цилэ долгынам простья...

— Тидындонок ак простья... шуды годым тынын мэл сэргэдым ужын... „Мэл сэргам пуэт гынь, 15 танам пиштэм“ маньы—манын атьамжы кэлэсыш.

Авам куртныкышкы кэнвэзат пиш когон мэгыраш тынхальы.

— Авамын колымыжы анзыц пуэн кодымы мэл-сэргам нэлнэшты... манэш,

Атьамжы цэрэш цаца.

— Ит мэгыры ыленэжы!—манэш.

— Мёнён бндэ йашток кодам. Брвэзэвлэ кушмашэшат нымат ак кодт.

Мэгырен-мэгыренок мэл-сэргам польица вейлэц авам валтэн пуш—На, пу... Шэшкэ нэлмыкыжы, ти мэл-сэргээш хыть кэчылт колыжы...—манэш.

Мэл—сэргам нэлыат, атьам түгы лэктэн кэш.

Ондрикэн Иванлан 16 пуд киндым ик мэл сэргам, атьамын йывырт пэрэгэн урдым вейц танэ оксам пуэннэ. 10 танэда шымлуржым вэс шыжы йактэ вйчаш лин.

— Оксамат вйчэм, пиш пуры ылам вэт., Карпэт молы ровотайэн толэшат, түлэт—манын Ондрикэн Иван атьамлан кэлэсыш.

— Эчэ: „пуры йлам“, манэш вэт, сытона! Бшкэжы остатка тыгырэдымат кыдаш нэлнэжы ыленэжы,—манын атьам тонна попа.—Ти сытона волкылан, шукэш агыл, вэрэмэ толэш ыленэжы. Бшкэ кидэмдонок хыть иканэ да савэмок...

Йылымбакы паша бштэш кэш моло пижгомём, мижгэмём пишок шукын төрлыктат. Атьам кызыт пиш когон пашам бштэ. Ирок тагынамок кынылэшат, кэчы мычкы вады йактэ, аптэнвлэ мырымэш, сэдок шукшы пижговвлэм ырга, мижгэм пындашвлэм бшндэ. Мижгэм ыргым годымжы шыкш гань пырак лэктэш. Йужшы мижгэмжы пиш когон лывыран шукшывлэ блыт. Нээр халыкын у мижгэмём нэлэш оксажы укэ да тидымок төрлыкта...

Йыл шыцмыкы иктэ кок арнышты, шуды шывштэн пётымкы, пум йамдылымкы, солана марывлэ цилэн Йылымбагы ровотайаш кэн колтэвы...

Цилэн ровотайаш кэн колтэвы да атьамын пашажы пётыш... Цилэ ыргымжым шотлэн мимыкы, йарвар нэлмыгэ, тыгыды роскотвлэгэ 8 танам ровотайэн.

Тиды гыц вейц танам лым-оксакы түлэн колтыш.

Паша улы гач, сэмйаштынэ ойхы-

рѣмым колашат ак ли ганьок ылыы. Кѣзѣт эчѣ, оксана пѣтѣшат, тама аныат, атыам сѣлык ылѣш.

Кок кѣчѣ тама сѣлыкланѣн каш тат:

— Тонна ѣлѣн акѣары, Мишук аважѣ кыцѣ гѣныат ѣлѣдѣ. Мѣнѣ ик арныаш пижгом, мижгѣм лапа шѣндѣш кожлашкѣла кѣн анчѣм,— манѣш.

Вуйжѣрым, пижгом ѣргым ладѣвлѣм, варѣм, сасна шум мѣшакѣшкѣжѣ пиштѣш дѣ, ирок, Йылымбакы пулан кѣшѣвлѣ сага, атыам лѣктѣн кѣш...

Авам торанна ѣшкѣтшок кодынат, солашкы молы шѣнзѣш ак кѣ. Со тоннаок.

— Ави, тымѣныаш вѣлѣ пиш кѣнѣм ѣлнѣжѣ,—манѣм.

— Мишукѣм, тагѣцѣ тымдынѣм ѣлнѣжѣ,—манѣш, дѣ силанажѣ ак нѣл ѣшкѣлѣ. Атыат тѣвѣ качкаш вѣлѣ ситѣрѣ. Шѣжарѣтвлѣ изи ѣлытат, ѣл донѣ нѣмаханѣ пѣшѣмѣт ѣштѣн ам кѣртѣп. Карп ѣзѣт аныат тагышты, тѣ ровотайа, тѣ кѣчѣн каштѣш, нѣма увѣрѣт укѣ...

— Малын, ави, тѣнѣжѣ тымѣнѣтѣлат?—манѣн ѣадам,—тымѣнѣнѣт ылгѣцѣ, мѣнѣмѣт тымдѣн кѣртнѣт ылнѣжѣ.

— Тымѣныаш агѣл, ѣара эчѣ тишкѣвѣкшѣ ѣлѣн шоктѣнѣм, пиш ѣасын мѣнѣ кушкынам вѣт.

— Малѣн?—манам.

— Тѣнѣн, тѣвѣ, ѣѣлѣн ганѣ чѣчѣцвлѣ кодтѣлыт, ѣѣлѣн чѣчѣштѣт улы. Атыам гѣц кок тѣлзѣш тѣлык кодѣнам, авѣмжѣ гѣц—кѣндѣкш иѣш. Кого шѣмбѣлѣм коклы иѣш млоѣц колѣн, тайымѣштѣм мѣнѣ цуц вѣлѣ шѣнзѣм, мѣлѣм тѣнѣм б и вѣлѣ ылын. Ондри шѣмбѣлѣжѣ колымым авѣм пиш когон ойхырѣнѣт, мѣрцѣш тѣнѣальѣ. Вара авѣмѣт колыш. Мѣнѣм Когилѣ нѣр марѣ пѣкунѣш нѣлѣн. Кѣндѣкш иѣш гѣц варажѣ мѣнѣ Когилѣнѣр сола марѣ донѣ кушкынам.

— Кугилѣ солажѣ гѣц тымѣныаш кѣш ак-ли ѣлын гыцѣ?

Тѣнѣ ѣадмашѣшѣм авѣм цилѣ ѣлѣмѣшѣжѣм мѣлѣнѣм шѣйѣшт пуш. Утлаок когон ѣасын ѣлѣн.

Когилѣ сола Опанас Кѣргори донѣ, тѣмѣныаш агѣл, цуц живой кодѣн.

Пиш когон пѣшѣм ѣштѣктѣн. Анчѣн, тымдѣн куштѣшаш годым, тидѣ авѣмѣм ровотнѣкѣшотѣш вѣлѣ куштѣн... Маганѣ пѣшѣм ѣштѣктѣдѣ! ѣѣл ѣдѣрвлѣ пѣразнѣкѣ годым молѣ пѣразнѣкѣшкѣ кѣт, авѣмжѣ икѣнѣкѣт каштѣ. Со пѣшѣ. Пѣразнѣквлѣштѣш ѣѣрмѣнкѣвлѣм молы марлан толмѣшкѣжѣ уштѣт.

Опанас Кѣргори, кок эргѣжѣ ѣлѣн. Эргѣшвлѣштѣ изивлѣ, пѣшѣм ѣштѣн кѣртѣлыт. ѣшкѣжѣт пѣшѣм пѣток ѣштѣдѣлыт. Цилѣ пѣшѣжок авѣмлѣн вѣлѣ тѣкнѣн. Вольык шукѣ: нѣл ышкал ылын, 3 имнѣи. Шарыквлѣ-витѣ цуц. Тѣлѣм вольѣкѣм ѣуктѣш карѣмѣшкѣ ак нѣнѣпѣт, вѣдѣм со намалок ѣуктѣмѣлѣ ылын. Вѣдшѣ мѣндѣр, иктѣ пѣл уштѣш лиѣш. ѣыдым кѣнѣлтѣш вѣлѣ ылнѣжѣ, Опанас Кѣргори вѣтѣ кынзалам шѣдѣрѣктѣн. Шошым, кѣнѣжѣм ышкалвлѣм оролѣн, пѣрѣѣвлѣм, пѣтыавлѣм анжѣн. Вадѣш, ышкал оролѣн толмыкы, имнѣи кѣтѣш колтат. Имнѣи кѣтѣ гѣц толмыкы, эчѣ ышкалым оролаш кѣмѣлѣ.

Луат ик и тѣнѣ Опанас Кѣргори донѣ авѣм ѣѣлѣн ѣлѣн. 18 иѣш ѣдѣр лин шагалмыкѣжѣ, ѣѣл вѣкѣ чизѣн лѣктѣшѣжѣт нѣмажѣт укѣ ылын. Нѣи прамой тыгыр, нѣи прамой ѣалаш. Авѣмѣн авѣжѣн кодшы ѣдѣрвлѣжѣм путѣлѣт: „тѣлѣт кѣзѣток пуаш ак ли“ манѣныт. Тѣнѣлѣ кушмашты, тѣмѣныаш агѣл, ѣѣл вѣлкѣт лѣктѣш ак ли ѣлѣн. 19 и нѣрѣ шомѣкѣ, Опанас Кѣргори, тамалын аныат, ѣлѣкѣлѣ кѣш тѣнѣальѣ. Суртвлѣжѣм, вольѣкшѣм, кѣды-тидѣ ѣдѣржѣм выжалѣн. ѣшкѣ ѣдѣрвлѣ сагажѣм авѣмѣн ѣдѣрѣмѣт вѣжалѣн. Авѣмѣнѣм: кѣм мѣжѣр тѣгѣр-ѣалашым, мѣл-сѣргѣм, шѣкшѣ ѣжгам, ваткан мѣжѣрѣм вѣлѣ выжалѣдѣ кодѣнѣт. „Молыжым тѣнѣм анчѣн куштѣмашѣш кѣчѣм“—манѣнѣт.

ѣлкѣлѣ ѣлѣш кѣн колтѣмѣкыжѣ, тѣвѣш, Матѣвѣн Стѣопан докѣ ровотнѣкѣш пѣрѣн ылынат, шукок ѣлѣдѣ, атыамлѣн марлан кѣн. Нѣи-мажѣт укѣ ылынат, мыскѣлѣнѣт: „цѣрѣ калѣа, цѣрѣ калѣа“ манѣныт. Пиш худан, пиш ѣасын, пиш нѣлѣ ѣлѣмѣштѣ кушкын.

— Сѣндѣлѣкѣмѣт нѣимат уштѣ-

лам, манэш. Алашкат, атьят сага вэлэ охырөц нэлэш кандыштын. Кызыт йактэ пайанвлэ мьньбьм шотешят пиштэдэлбит. Нэзэр эдэм тьльбк тьэтъя күлэн кэлеш вара?.. Тэнэ, Мишукэм, мьнь кушкынам.

Мынь амалаш вазынам гьньят, ньимат амалаш ак ли. Авамьн шайыштмыжьм, авамьн ьльмашь-жьм пиш когон тумайэм.

Атьям пиж-лапа шьндэш кэн гьнь. 10 кэчь эртэн кэн. Атьям арнья вэлэ кашташ сөрэн гьньят, кызытат ак тол. Лашашна ик куашна ськырлык вэлэ. Пьрцят йа-гьышташ укэ. Атьямьм пиш когон вычэнэ. Вырльклык 6 пут шож киндьнэ улы дэ керэк шужэн колэт гьньят, тидьм ньигынамат атьям ак пукшь. Киндь кьслэш кэшят пиш намьс, - шартыалат эчэ шотэ...

Вады вэкьлэ, авамьн гашажь укэят, мам-шон кьтйркалэн шьн-зэнэ, шыжарэмвлэжь мадыт. Токына кьцьзь пьрыш.

— Пурь эдэмвлям сарвалэн каттам, манэш.

Качкашна остатка ськьр вэлэ кодьн гьньят, авам ик лаштыкым кьцьзьбьлэн пуш.

Кьцьзь кэн колтышат, мьлэм торок киндь укэнэ ьшышкь вазы. Авамлэн:—Качкашна иргодэш вэлэ ситэ, кьчаш кэм гьнь вэлэ—манам. Авам тамам вэсьм тумайэн шьндэн.

— Кышкь?

— Кьчаш колтай... Атьям толмэшкь мьньбь ськырым кьчэн ситэрэм, манам.

— Кьчаш?.. Тьэтъявлэм?.. Кьчаш?.. Мешак нэлэн колтымьла?.. Эх!.. кэлтэмаш пайанвлэ вэрц тишкэвэк шомыла ач.

Авам торок магьрэш тьнгальбь.

— Мам магьрьмьла? Ма, ма вэлэ кьчэн каштына гьцэ? манам. — Вуйэмьм хоть пукшэм.

— Вьргэмэт укэ... Ушть... Шужэн ьлэшьжят пиш когон йасы дэ...

— Шькшь вьргеманлэн шуку пуат,—манам.

Мынь кьчэн каштам. Сола гьц, солашкы. Кэчьнь. Солавлэ мычкы, пьтэрли кашмэм годьм, ньимат

уштэламат, кашмэм вэлэ шоэш ьльбь. Пайанвлэм, нэзэрвлэм пыток ужым... Кок кэчь, кьмыт каштамат, вара токына ськьрым нэлэн миэм. Тонна кэчь мычкь молы ьлэмэт, эчэ кьчаш кьйэм... Лишьлрэк солавлэшкь йьрвэш шонам. Ти солавлэшкь вэс пачаш мимькь, сойток ак пуэп.

Тамалан аньят, шькшь мьжаран ылам гьньят, лаштывлэм пишок ак пуэп. Йужнамжы мьнь ьшкэят, тьнь уштят, кьртньи камака олтымэн шокшы пьртьшкь пьрэмэт, шуку шьнзэм, йужнамжы амалэм моль. Мам талашэт? Талашымыкь-жат мьлэм пурьжь тьнэрөк, токына кэшаш, авам со магьрэ...

Сола дон солавляат тор агыл. Кыды солаштьжы лаштывлэм пиш пуат, кыды солаштьжь икэнэ тэмьн качкашат моаш ак ли.

Лишьл солавлэм пьтэрэнэмат пакьла, мьндьркьлэ кэмь эчэ шоэш...

Икэнэ Кожваж вэкьлэ кэнэм. Кожвашты амалышым дэ ирок пакыла кэшьм. Ик солашкы миэн шомат, вьглэн кэшь ьдьрэмаш гьц йадьм.

— Магань сола? манам.

Вать тамам кэлэсьш. Ой-касс маньм вэлэ ынгылышым.

Пьтэрли томашкок кьчаш пьрышышат:

— Пурь эдэмьм сарвалэн каштам, манам.

Вать ськыр лаштыкым кандьшат:

— Стизэм вара ача? *) манэш.

Вать эчэ тамам попа, ньимат палэш ак ли.

— Тамам попэт ам палы, тау вэлэ, маньн, тьгь лактэн кэшьм.

Вэс пьртвлэштят тамам попат, ньимат палэш ак ли.

Соасла марывлэ ьльнйт.

— Тэвэш кьшкь попазэнэм... Токына моам гьнь йара,—маньн шаналтышым.

Соасла поктэн кок арнья каштынам. Качмы гьц пасна, ньимат погаш ак ли. Пальдьмь солавля-

*) Соасла марьла попымь. Марьлажь: „Бьрвэзь кьштшь вара ьлат?“ маньм лиэш.

штэт каштын-каштын токына чуч-чуч монам.

Суасла марывлә донат, марын ганьок, пайанвләят улы, нәээрвләят улы. Марынлаок нәээрйн, йасын Ылбшйвләят улы...

— Кышты вәл цилән йажон Ыләт? манын, шанән каштам.

Кәмбим ыргаш тымәнбәм.

Глава IV.

Суасла гыц кычән толмашәшәм, атьәмәт кожла гыц толын. Лашашым, йарвәрвләм цилә нәлән. Авәм мөнбәм ужын колтышат:

— Мишукәм, кышты вара тинәрй каштынат? Кылмән колән вазынат манбн, пиш когон ойхырәнәм, манәш.

— Суаслашкы каштынам, суасламарывләм ужынам, манам. Анчал—суаслаат мыштәм: (мыштәмы шайәэмжәт кымбт вәлә Ылнәжб, тидбжәмәт эчә марла мйштыш ик шоны сосламары гыц вәлә тымәнбнәм) „сьок“, „симәлә“, „тор парат“.

— Мыштәтәш, манбн, атьәм ваштыләш.

— Какжб, манам.

Суасла гыц кычән толмбкы, кым кәчб Ылбшбм. Ти кбм кәчбштб тунб мадбм, Вбргәмәм шүкшб гынбәт, үштәш тымәнбнәмәт, шүкшб вбргәмдонок үштб агыл. Кахбрыкта вәлә...

Кбм кәчб эртбшәт, атьәм мбләнәм:

— Мишук, тымәнбмәт шоәш? манәш.

— Пиш когон тымәнбнәм,—манам.

— Тымәнбәш вәр улы,

— Пбзбйкнбрйшты? Кынам кәнә?—манам.

Трупкам атьәм опышат.

— Кәм Ыргаш тымәнбәш вәр улы,—манәш.

— Кәм Ыргаш?

— Манбә. Күшбл лидб вйубшкб кәм Ыргбзы руш топблотәшок Ыләш толын,—манәш.

Мбнбжб тбшәкән:

— Кәм Ыргаш мбнбм тбмдбнәт?—манам.

— Кәм Ыргаш. Худа пәшә агыл.

Вуйәдбм пукшән лыкташ курымәш мастар лиәт.

— Атьи, рушыжы костан агыл вара?

— Изиш костанрак гынбәт, нбмәт бштәш акли. Тымәнб шомбкәтшб, вара пишок йажо лиәш вәт. Кәмвләм, пашмавләм ыргаш тбнәләт,—манәш.

Бндә кок әрнбә шоәш, Күшбл лидб вуйыштб руш доны кәм ыргаш тымәнбәм. Олыцәшкб молы, тонбшбла, изишәт мадаш ләктәш йәрсәш ак ли. Вбдлән кәмб дон олбшашлык пулан ләкмб гыц пасна, тугбжәт ам ләк... Кәм ыргызы доны пиш цуку пәшә улы.

Толмбкәм төрөк кәм ыргаш тбмәнбәш руш шбндә машанәм Ылбы. Ти шанбмашәм такәш вәлә ылын. Кәм ыргаш тымәнбмәшкб, пбтарли, мол пәшә бштбм лошток, йәл ыргымым анчымбәла.

Кәм ыргбм пөртбштб мб кымытбн вәлә Ыләнә: кәм Ыргаш мастар руш, сагажб кандымб ровотнбйкшб дә эчә мбнбб. Пөртнәжб—6 аршбнан, шапки пөрт. Пөрт көргбштбнәжб, Ыргым кбдәж гыц пасна, цблан улы.

Кәм мастар рушыжы пиш кужы агыл. Бшкәжб кукшбнди. Шайаштыжб марла мышта. Пандашыжб укә, кым кәчб гач со нбжәш. Изи усижб вәлә улы. Луды сбнзәрәжән. Тамалан әнбәт, сбнзәрәжбм анжалбн, руш пиш ойханла чучәш. Бшкәжб кукшбнди гынбәт, топылот кит-пәшәм бштәнәт, тама, кид лапажы пиш когола чучәш. Шарга запонбм пижбктәәт, ирок гыц вады йәктә акат кыдаш. Пәшә бштбмбжб годым, сәмвләжбм ак мыштб гынбәт, со мырән шбнзә...

Сага кандбм ровотнбйкшб 17 иәш нәрб. Руш гыцәт кужы вбцкбж кәпән. Йакшар үпән. Йыдым молы пиш кахбра. Ти руш мбнб донәм пиш кытырбнәжб Ылнәжб, дә мбнбжб кбтбрән ам мыштб ач. Попаш тбнәләшәт:

— Нбә знам, манам, Ти шайам авәм гыц колынам.

Кбзбйт мбнбн шуку йиш пәшә. Ирок, рушвлә кбнблмәшкб, сәмаварбм шбндбмбәла. Ти пәшә нә-

лок агыл. Сэдүрәм бштылмблэ — тидымат бштэн мыштэм. Камака олташ түц пум шэлшт пыртымыла. Чиньаш кандымб лаввирәэш ташкэн шындым кэмвләм мышмыла. Тумшлык шаргавләм нөртэм. Йыдым лым йоштэн шында гынь, ирок лымым коэм. Вөдым намалам.

— Кэм бргаш тидывлә ак кэл ылнежы, малан тидывләм бштыктат вэл? — манын шанэн каштам.

Бшкэштб гыц кодшым вэлэ рушвлэ пукшат гыньат, качкашэм ситя. Кэм бргыш рушэм костан агыл, тидбжб пиш йажо эчэ. Блэм гынь, кок арня шөэш, иканакат вырсэн анчыдэ эчэ. Лымэмбм вэлэ тиштб вэс статьян попат.

— Мишка, — маныт.

Кым арня шөэш вэлэ. Паша шуку гыньат, рушат пиш пурб гыньат, кэм бргаш ак тымды.

Иканак шым тырхы, йадым.

— Малан кэм бргаш ат тымды? — маньбм,

— Курымэт кужб лижб, паша шуку улб, — руш манын пуш.

Кэм ыргызы рушэмбн лымжб Павыл Иваныч, ровотныкшын — Санькы.

— Ти ладын вэлэ кэм бргаш тымдат гынь, лу иштат кэм ыргаш тымән ам шокты — манын сэдок бшкэ турешэм панэм.

— Павыл Иваныч, кэм ыргаш пишок тымәннэм ылнежы — манын эчэ йадым,

— Мишкы, тырхал... Кэм ыргаш тымәнмешкы, пйтәрли кэм бргым пйдам бшташ тымәнмблдэ — манэш.

Павыл Иванычын, кэм бргым пыдажы пйтэн дә, түц кукшб ваштар маклакам намал пыртыш, изи пильам нальат:

— Тэнэ бштымблэ, — манбн анчыкта. Ваштар польәнәм шпилкб кытэш пилэн пйтәрбшбмат, Павыл Иваныч шпилкбм бшташ мбләм анчыкташ тынгальб.

Йбергэшкб ваштар маклакавләм шпилкб кбжгбцэш шэлшт шындыш. Кок вэц кбзбдон кашарталыт, шпилкблөк шэлшт кэш.

Мбнь Павыл Иванычла бшташ пугайэм гыньат, ак ли, шпилкбвлэ тор ак лиэп. Йужшб кбжгб, йужшб вбцкбжвлэ...

Мол пашавлә гыц йарсымэм йбдэ шпилкбм топылот бштэм гыньат кэм ыргаш пыдавләм ситәрэн амкэрт

— Тэнэ мблын пашәм бштэт гынь, кэмыргаш ныгынаमत тымән ат шокты... Тынбм бжәлйән нальнәмат, со ам вырсб. Бндэ вырсашат лиш, — манын руш пыток мбньбм вырсаш тынгальб. — Лодыр. пытырак пашәм бштэм! — манэш.

Руш вырсаат, Санькат вырса:

— Хорошәнко дэлай, — манэш...

Качкаш шбцмбкб, кэрэк кынамат, Павыл Иваныч шбдэшкә гыньат, со шутым бштә. Со мам-шон ваштылта. Качкаш шбнзэвәт, тагачат:

— Мишкбм вбрсәнә, — манэш. Брвзбб кбшэц вара бштэн шокта? Халашкы кэмбкб, машинә пыдам нальн толам, — манэш.

Магань эдэм Павыл Иваныч ылэш, нбгыцэят пәлэн ам кэрт Вбрсбмбкбжат: «Тэнэ агыл блбн» — манэш...

Павыл Иваныч пиш йажо кэм ыргызы манаш лиэш. Утлажок бдырәмаш кэмвләм йажовләм брга. Кавалэш молб тойбм шин пуа. Пбрэн шында. Кбльэчәрәк йаланлан кэмжбмат йал сэмбньок бштә. Кэмбм поспбйбктбмбкбжб, прәнйк машанэт, лач пбрблок колтынэт.

— Павыл Иваныч, — пишок йажо кэмвләм бштэтбш, — манам, — кыштб тымәнбнәт вэл?

— Мыштэм... — маньат, тамам ашбндәрбмблэ тумайал колтыш, дә — кэрэк магань пашәмат йараташ кэлэш. Цилә уатдон кбчэн бшташ кэлэш... Ужат сәй, кэмэмвләм йаратәмат, кэмвләм дон мбнь шайбштам молы. Ти пашәм йаратэт гынь, тыньат тымән шоктэт, — манэш...

Павыл Иваныч кэм бргыкташ толшывләм йал висәш со цбланбшкб пбрта. Кэм бргаш висбмбм мбнь ныгынаमत ужтэлам. Кбцэ висбмблэ, амат палб. Уарня анзыц, тамагань сола бдыр кэмбм шукташ толын. Бшкэжб пиш цөвэр блэш. Кужы, вбцкбж. Савбц лбвәцшб сары упшб кайын шбнзбн. Павыл Иваныч бдырбм ужбн колтышат:

— Кэм шукташ?.. Пожалуйсты... Тишкб, цыланышкы, — манэш.

Бидёржы:

— Кэм шукташ,—маньат, Павыл Иваныч паштэк цыланышкы пьрэн кэш.

Изиш лият, Санькы цыланышкы мёлам ёраж вашт анжалаш сьнзэжым кымалтыш. Цылан ханга ёраж вашт анчаш мишым. Анчэм, сэдбёраштё Павыл Иваныч, Бидёр йалым кычэн шьндэнат, ньидон висэдёлэш. Бидёржы пёкёныштё шьнзэ... Руш тамам аньят кызбёрталтылэш, пашам молнамшыла чынь ак ёштё... Мёнь, анчымэм лошток, пёл кидёмдон Санькым сьгёральём:—Толок,—манам.

Павыл Иваныч, висэн пётарышят, Бидёрён йалым кычылтэш. Бидёрён йалжы ошы. Кёжгё йал вурган... Руш сэдок виса машанэн, Бидёр намысланэн шьнзён...

Кэм мастар рушэт ардым ньиалтэш цаца. Бидёр: мам ёштэт? манэш.

Руш, сукалтэн шьнзят, тамам попа. Мёнь кок шайам „Такешок... ыргэм“... манмым вёлэ кольым.

Санькы мёньём пока гёц шьралэш. Ти нёж вэц Бидёр кыньёл шагальё дё Павыл Иванычым савэн колтыш.

— Намыстымы!—манэш.

Мя—Санькы дон вёрйшкёна.

Изиш лият, савёц намалтыш дон пёйсён, йакшаргэн шьнзён Бидёр тугё лэктён кэш. Паштэкшё Павыл Иванычат лэктё. Шьдэшкэн, шьнзён. Луды сьнзэжым коты сьнзэлёок йылатэн шьндэн.

Санька докы ашкэт мишат, Санькам ыргэн шьнзёшым вырсаш тьнгальё. Вёрсыш-вёрсыш дё иканё савэн колтыш. Мёнь докэм ашкэт мишат:

— Пёзёкныр кабакышкё Мишкё аракалэн кэн тол манён кым тэня оксам кышанжё гёц лэктён пуш...

Аракам йун шьндёмьжё годшэн Павыл Иваныч прамой акат попы. Кэрэк мам йадаш миэт гёньят:

— Йара-вёлэ маныдалэш, дё йужнам ёшкё турэшёжок вёлкё поपालтэн колта:—Старый дурак!—манэш.

Кок тёлзё эртэн кэш. Рушлаат кыды—тидё шайавлём мёнь палёкёлэм. Санькы донь равэт молы шайыштёкалэн...

Шпилькём ёштэш пьрахёнам.

Машина донь ёштём шпилькёмок шукё нёлмё. Кэм ыргым дратвём*) ёндё ёштэн мыштём. Сасна шум шьндём. Ти пашавлём мыштёмат, кэм ыргашат ёндё мёндёр агыл «Шукэш агыл, кэмём ёргаш тьнгальём» манам.

Шошым андак пиш шукын кёмвлём чиньёктэш кандёнёт. Вакшлап, Ильинкё рушвлё пишёжок шукё кёмвлём кандёнёт. Марывлё пьразнёк годым вёлэ кёмёштём чиятат, пишок ак чуч. Бидёрвлё вёлэ кёмвлём угёц ыргаш кандат. Ёндё кэм ыргыш рушна кёмёмат мё анцылнынаок шуэш. Мё анцылнынаок кэм шукташ мишёвлён йалвлёмат виса.

— Тёлэ, ёндё Мишкё, тумёшвлём тумё шаш пуаш лиэш—манэш, —мыштэт сэй?

— «Тумёшвлём пуа гёнь, шукэш агыл, кэм ыргашат тымёньям»—манын шанэм.

Кэм кавалэш ик тумёшым тумыштышымтат, анчыкташ мишым:

— Тумыш тёрэтшё пи пёрён шьндём ганьыш. Вёскёчё итёрён ёштэш тымёньаш, Павыл Иваныч манэш.

Павыл Иваныч пиш пуры эдёмлё чучэш. Санькам тамалан аньят вёрса мёньжём гёнь ак вырсы. Тидём вара, шуку лимёкё вёлэ, палён шоктёнам...

Тумышвлём тумёштём гёньят тамалан аньят, вуйёшкём вёс шаньмаш пыра. Тидё:.. „Кэм ыргаш соиток тымёнь ат шоктё“—манмёла, чучэш.

Шарт ал анзыцок атьям кэм ыргаш тымёньаш кандён гёньят,—шошым молы эртэн кэн гёньят, мёнь токёнаат каштёлам. Тамалан аньят, токына кёмэм пиш шон колтыш.

Павыл Иваныч гёц йадёмат, токёна кэшём.

Тонна авём вёлэ Ужён колтышат.

— Мишукём... Ой, ой! Пиш худаланэн шьнзёнаёш... Миаш молы йарсаш ак ли, тьгёр-йалашётшё моты вара кыцэ ёлэнат?—манэш.

— Санькын тыгырвлём чиянам, —манам-Атьямжё кышты?

— Йыл кэмэшкят атьят пристёйшкё, кышаварэш кэн. Карп 5 тэням ровотайэн кандёнат, лашашым нё-

*) Кэм ёргём шёрты.

лѣннѣ... Качкаш пишок пѣтэн шонат, уѣрнѣ анцыц, алѣк вѣрым кым пут киндѣлѣ тѣрѣш пуѣннѣ,—манѣш.

— Мѣньѣт кѣм ыргаш тѣмѣньѣм... Изиш мѣштыкалѣм,—манам.

— Йара, йара, Мишукѣм, тѣмѣнь... Тонна кѣм кѣчѣ ѣлѣн шѣндѣшѣм. Тоннаѣт пѣшѣдѣ ѣлѣш проц ѣжо. Мынывлѣм молѣ ѣвѣм пукшыкала. Йарата. Мѣнь ѣмпичѣшток ѣлѣм, пиш ѣжо. Ёжар сирѣм лѣктѣн шѣнзѣн. Когилѣ дѣ молы пѣшѣнѣвлѣѣт ѣлѣштѣшѣм лыкташ цацат. Кѣчѣ айаран. Пиш цѣвѣр. Шокшѣ... Тоцынна кѣмѣ ак шо гѣньѣт, кѣм ѣргаш тѣмѣньѣш кѣшѣмок...

Кѣм ыргыш рушѣм тонна шуку ѣлѣнѣм гѣньѣт, ѣшѣт вырсалты. Руп тѣгѣ лѣктѣн кѣшѣт, мѣнь Санькѣлан:

— Как хорошо навольѣ,—манам.

— Пошол бы да работать надо,—манѣш...

Тѣнѣ кашы сола ѣрвѣзѣвлѣм ѣшѣндѣрѣн колтышѣм. Кѣзѣйт шукужок Йылымбалны тѣлѣѣнвлѣм ирѣктѣт. Топылот тѣнѣ пѣшѣм ѣштѣтѣт, шѣргѣшѣтѣ, кидѣштѣтѣ молы чичѣлгѣтѣ цѣрѣѣн лин шѣнзѣнѣт...

— Павѣл Иванѣчна йуѣш ѣнжѣт тѣнѣл, Санькѣ—манѣш.

— Изиш йѣлдѣлѣш гѣнь, ма вара, цилѣ когораквлѣ йѣт вѣт,—манам.

— Павыл Иваныч, йуѣш тѣнѣлмѣкѣжѣт, тѣнѣ ак йѣ. Ик тѣлзѣт, лывы ѣчѣ шукурак йѣш. Нѣмат ак кот, цилѣ вѣжалѣн пѣтѣрѣ. Имѣштѣт тѣнѣ лин ылы...—Санькѣм манѣш.

Вѣс кѣчѣш, сотѣммѣ сѣмѣнѣнок, Павыл Иваныч кѣнѣѣлѣн дѣ Санькѣм кѣнѣѣлтѣ.

— Санькы, кѣнѣѣл дѣ Пѣзѣкнырѣшкы ѣрѣкѣлѣн кѣн тол,—манѣш.

Санькы кѣнѣѣлѣт, Пѣзѣкнырѣшкы кѣш. Павѣл Иваныч тѣгѣ лѣктѣ дѣ пѣртанзыл ташкалтышѣш шѣнзѣт.

— Павыл Иваныч, маганѣ пѣшѣм ѣштѣмѣлѣ—манам.

— Нѣмат ит ѣштѣ... Шужѣнѣт гѣнь, качкылдал. Мѣ качмынам ит вѣчы... Пиш йасы,—манѣш...

Санькы кѣчѣвѣл анзац вѣлѣ толы. Павыл Иваныч ѣрѣкѣм тамалаок роалтѣн нѣлѣт. Йамдарѣм лапа пѣн-

дашѣш шѣндѣш дѣ сѣвѣл колтышат, пропка лѣктѣн вазѣт. Вѣлѣн-вѣлѣнок кым цѣркѣ ѣрѣкѣм йѣн колтыш... Тѣшѣкок ѣшкѣжѣт йѣкшѣ ли. Стѣл вуйѣш шѣнзѣнѣт:

— Да, манылдалѣш. Вара мѣнь токѣмлѣ анчалѣт:—Мишкѣ, ѣрѣкѣм йѣѣт?—манѣш.

— Агым,—манам.

— Ит йѣ, нѣгынамат ит Йѣ. ѣрѣкѣн нѣма пользыжат укѣ. Мѣнь гѣньѣт, пиш кого ойхѣ годом вѣлѣ йѣѣм.—Санькѣт вѣкѣ анжалѣт Санькы, на!—манѣш.—Ик цѣркѣ ѣрѣкѣм йоктарѣн пуш дѣ: Йѣ. Вара мѣны нѣлѣш кѣ,—манѣш.

Санькы йукумат ѣш лѣк, ѣрѣкѣм йѣн колтыш. Вара тѣгѣ лѣктѣн кѣш.

Санькы лѣктѣн кѣмѣкѣт, Павыл Иваныч мѣнѣм сѣгѣрѣл нѣлѣт:

— Шѣц, колыштал. Ик шайам шайыштам—манѣш.

Мѣнь лишкѣрѣк мишѣмѣт, колышташ тѣнѣлѣм.

— Курым ѣлѣмѣштѣт пиш кого ойхѣвлѣм ужмыла—манѣш.

— Павыл Иваныч, мастар ѣдѣм ѣлатѣш, кого ойхѣтшѣт лимѣлѣѣт агыл—манам.

— Мастарѣшты пѣшѣ агѣл. Ёлѣмѣштѣт... Кѣзѣйт гѣньѣт, мѣнь ѣрвѣзѣвлѣм пиш йаратѣм. Мѣнѣнѣт ѣрвѣзѣм ѣлы...

— ѣргѣтшѣт кѣзѣйтшѣт кышты?—йѣдам.

Тѣнѣ манѣм дѣ Павыл Иваныч ѣчѣ ик цѣркѣм йоктарыш дѣ йѣн колтыш.

— Кѣзѣйт мѣнѣн иктѣт укѣ. Нѣ вѣтѣм, нѣ ѣргѣм. Ёлѣмѣш! Ёлѣмѣш! Мѣлѣм ѣндѣ 40 и ѣртѣн. Тишкѣ толмѣм гѣц пасна, вѣс вѣрвлѣштѣт мѣнь пѣлѣ ѣлѣн каштынам. 9 и пѣрви, помѣшѣк догѣ кѣм ыргызышты ѣлѣнѣм, мѣнѣт, халык сага, помѣшѣк ѣмѣнѣѣвлѣм йѣлаташ молѣ палшѣнѣм. Помѣшѣк мѣлѣндѣм шывшын нѣлѣннѣ. Хрѣсѣнвлѣ помѣшѣк мѣлѣндѣш ыржам вѣлѣ шѣжѣм ѣдѣн шоктѣвѣт. Помѣшѣк салтаквлѣм кандыктыш. Салтаквлѣ мѣ гѣциѣ шуку ыльѣвѣт, мѣ салтаквлѣ вѣштарѣш кѣрѣдѣлѣш шѣнѣ тѣнѣл... Хрѣсѣнвлѣ, салтаквлѣ дон кѣрѣдѣлмѣт вѣрѣш, токыштѣт шѣлѣнѣвѣт. Тѣнѣ ѣштѣмѣкѣт, ак мѣзп машѣнѣвѣт. Ма иктѣ шѣдѣн шѣргѣвлѣш лѣт шѣлѣннѣ.

Төйлөбү мычкы шөргү воктэн киэн каштынна. Йыдым помөшөквләм кравәннә молы...

Мөньбн сэмйә ужмы* пиш когон шон колтыш дә токына кәаш шанышым. Кым йөт токына кәшөм. Соты кәчөн кашташ ак ли ылы. Йөврөш салтак вөлә.

Вәтәмбм, тьэтывлөмбм пиш когон ужмәм шоэш. Помөшөк ваштарөш шагалмөшкө, кок и пәрви вөлә өдөбрым нәлбнәм ылы. Вайсу-көмләнәт 6 төйлөбү вөлә. Ир вәкблә солана вәрөшкө миэн шом. Анчәм солана укә. Цилә йылатән колтымб. Тыл вуйвлә, камака трувавлә шөнзәт. Ик суртат*) укә. «Кого пожар линәт, йөртәнәт кәртөлытыш»—манам. Бөшкө пөрт вәрөшкөм миэн анчышым. Тыл вуйвлә улб. Камака шөнзә. Пыдыргыш коршок пыдыргывлә киәт. Сотәмәш вөлә. «Сөмйә-эмжбү молы кышкы кәнбөт вәд?»—манам...

Анчәм пөлөк—турөк бөштөм амашвлә улы, Олыцә покшалнат, ам-пичбү шайылнаг шөнзән кәәт.

— Ма лиэш—лиэш, манам, ик амаш докы мишөм. Пашкуды Иванын амаш ылын. Мөньбм ужбн колтөвбү дә:

— Павыл,—маныт.

— Манмәнвләштө көштө вара ылыт, манам, Вәтәмжбү? Йаратөм изи Вайсу-көмжбү?

Иван вәтө йөкөмат сылбкбн анжальат, вуйым бөрзәлбү.—Ам пәлбү—манәш.

— Кбцә, бөнбә, соланажы йөлән кән?

— Йыдым... Амалөмна годым, помөшөк кандым салтаквлә пижөктөн колтөнбөт,—манәш. Йужшы пөртөшөк линбөт. Ләктөн кәртөлбөт.

— Вәтәмәт... йөлән кәтә бөнбә?—манам.

Иван вәтө йөкөмат ак лык. Изиш лиәт:

— Тиштө ит шалгы, салтаквлә сойток кбчат, иктә вәрә көок,—манәш,—солаштына пөлжөмәт утла, помөшөк гаштарөш шалгышвләм, катыргышкө колтөнбөт, төнбөмәт анжы кбчат,—манәш.

*) Пөртат.

— Вәтәмбм вөлә кәлөсбү, вара кәм,—манам.

Сотәмәш вөлә, Иван вәтө йөкөмат ак лбк.

Мөньжбү пиш сарваләм, манам:

— Кәйәм. Кәлөсөмә бөлнөжбү...

— Т... т-ы-лөш йөлән,—маньы.

Ти шайам кәлөсбүшәт, тама лин колтөшым. Кыргыжаш төнәлбөм. Кбргыжнам, кбргыжнам, карөмөшкө шыралт вәцмөкбү вөлә шижөн колтышым. Мам бөштөшәш? Кбшкы кәшәш?

— Шөргөшкө тәнгөмвлә докбү, кәшәш,—манын, ышөш төлбн колтөш. Шөргөшкө, тошты бөлөм вәрөшкө миэн шагальым. Ик тәнгөмәт укә, цилән тагөшкы кәнбөт.. Көм кәчө шөргө мөчкбү тәнгөмвләм кбчәл каштынам. Иктөмәт моаш бөш ли. Төлөц варажы мам уштөлам! Йөврөшөк киэн каштынам бөшкәлә. Кб-төзөшөштө. Ровотнөкышты. Кычы-маш гөцөт со шөлөш цәцөм... Со лө-дөнок бөләнәм... Кбтөшкөбү ик вәрә пөрөнәм ылы. Ураднөк кбчыш.. Ик мөжыр көмөм пиш йажом ыргөнәмәт вөлә колтыш. Ти көмбөм кок әрнә бөргөнәм, помөшөкклән бөргө-мәм ганьөмок бөштөнәм... Ураднөк сусу лин колтөшат пашпыртым ижбү бөштөн пүн...

Вөц и годшөн бөндө йәл вөлнөбү, кышты попаза, көмөм ыргөн каштам. Марбөвлә лошты тәвә кым и бөндө көмөм ыргөн бөлөм. Марывлә пиш пуры ылыт.

Ти пиш кого ойхым ужмәм годшөн, шошым йөдө, лиш когон йө-аш төнәлнәм.. Цилә, нөмат кодтө-ок, йүн колтөм гөнбәт, нөмат бөжәл агыл.. Әргөм бөлә ылгәцөбү, Мишкә, кбзөйт төнб ганьөт лин ылы...

Вөс кәчөшөжбү Павыл Иваныч көнбөмбәт, пөтәри Санькылан кәлө-сөш:

— Санькбү, тагачы цилә әдөбрөвләм пөгән кә, әвәт тоны пәрэгәт,—манәш.

Мөнь докөм мишәт, көм тәнгә оксам лыктөн пуш.

— Нә, токбда көок. Тиштө бөндө пәшәм бөштөн ам кәрт.. Йән йөла,—маньы.

Көм ыргышат төмәнб шөм кәрдт..

Санька

(Шайыштмаш)

Шошым. Цилә вәрә Ыжаргы. Кәк-влә сусун мьрат. Ныр вьлнә тавыкын-тавыкын кыралшывлә кайыккалат.

Карәм-вуй солавляат кыды--тидыжы кыралыт. Кыдыжы шагавуй-вләм вэлә эчә төрлät.

Ти сола марывлә тошты статьянок Ылат. Тишкы у Ылымаш пырэн шотә. Пашаштат у сэмьшкы ванжыдә. Мол вәрыштышы гань трактыр йукым моло ат кол. Тьды агыл, плугыштат иктә вэлә вак, пайан Миколай Иванын вэлә улы.

Миколай Иван, шагалән толънат, шокшы вьдым йун шынзә. Сола мьчки мадын толшы Хөдөр лымән эргьжы äтъяжылан шайыштеш.

— Äты, Санька дон Хөдөр Иван солаешнә колхозым Ышташ сөрät...

Колхозым Ыштат маным колын колтышат, Миколай Иван йуашыжат пырахыш. Пэлә йумь чай цашкажымат стөл вькы шьндыш.

— Ма манат?—манэш.

— Колхозым Ышташ сөрät...— эргьжы манэш.

Хөдөрүн äтъяжы стол оголәш кьнъертән шьнзят, шукы шанән шьнзыш. Вара тырүк сьгырал колтыш.

— Кэяй Хөдөр, куды гьц äвädьм сьгырал колтай!—маньы.

Шукат Ыш ли, äвәжы пьрыш. Кидыштыжы шьшәр коршок. Пырымжы сэмьшок сасла.

— Кэлтымаш ылат! Кым ышкалышты ик ышкалыш вэлә кодышц вэт... Пэрви кьм Ышкал дә ньлът Ылыы...—манэш.

— Ит саслы!—манын Хөдөрүн äтъяжы сьгырал колтыш.— Анзыкьжым ик ышкалэтшят тә лиэш, тә агеш эчә... тьвә, комсомовлә солаешнә колхозым Ыштынешты.. Лач Ыштәнок шоктэвь гьнь, Ылымашнә пиш худа лиеш. Акситешыжы раскулачивайәнät эчә кәрдыт..

Хөдөрүн äвәжы öрын колтыш... Йукшат вашталт кеш вак.

— Ынъә мам Ыштәнә вара?—манын йадь.

— Мам Ыштät? Колхозым Ылташ воллам пуаш ак кэл. Кыцәät ниньн пашаштым лөештәрәш цацаш кэлеш...—манын Хөдөрүн äтъяжы кэләсыш дә изиш тумайальат:—Кән анжай, Ондыри вайчкам токына ужын толай.

Ватъжы вайчкам ужаш кәаш вэлә Ылыы, тэвә, кого мьшкьржым шагалтән шьндәнät, Ондыри поп пьрән шагалеш. Онгыштыжы—кого кресты, кидыштыжы панды. Йымылыкышкы төрөк кән шагальат, онжым кым ганак крестыш.

— Пур кэчы!—маньы дә стөл лошкы шьнзы.

Шукат Ыш ли, стөл вькы äрәкәм, качкышым лыктын шьндэвь. Миколай Иван дон попын йьлмьшты лывыргән колтыш. Нинэт колхоз гишән шайам тәрвätэвь. Колхоз ли гьнь, ниньн Ылымашышты йашток пьсләнälтеш: пайан Миколай Иван йыксырга, попын доходшы пьтә.

Äрәкәм йумьшты лошты ниньн пүдә кытырэвь. Колхоз Ынжы ли манын, цилә сэмьнь шанэвь. Коктынат ти шанымашыштым пыт Ыштән шокташ лиэвь.

— Изи тыл годым йөртәш цацаш кэлеш, вара, кого тьл лимькы, йөртәш ак ли лиэш,—Ондыри вайчкажы манэш.

Иванжы тьшакән.

— Маньә, маньә,—манэш.

Кыцә кьрэдәләш кэлеш, ниньн цилә тьшлән ньлэвь. Миколай Иваным, пайан ылешät, солаштыжы кьзытät эчә чотеш пиштät, тидьн докы нэзэргә, кьдәләшгә мам-шон сарвалаш миät. Тьхәнъ әдәмвләм поп Иванлан Ышкә вөкьжы сәрәш шүдыш, колхозышкы пырымаш гьц укшыктәш кэлеш манын тьмдыц.

— Давай, пыт кычәнә... Мьньät цәркьштәм Ышкә вөкәм сәрәш тьнälәм,—манын поп кэләсыш

Поп палшаш сөрьмжы гишән Миколай Иван пиш сусу лин. Ышкэтшы агыл, коктын ылыт вэт. Коктынат солаеш лымлы, вуй ылыт, халыкым Ышкешты вөкы сәрәш куштылгы лиеш. Колхозым соикток сьнгән лянә манын, тама, Иван эчә ик йамдар

аракм стол вѣкѣ лыктын шын-
дыш...

* * *

Миколай Иванын йыт омаг укэ.
Марывлэм тѣтыштымы арэштѣмэш,
ѣшкэ вэкѣжѣ сэрэ. Тагачат Митьук
Льэксэ докы пырыш да пиш пурын
попалтэн колтыш.

— Пурѣ кэчѣ—лижѣ! Ма статьяг
вара Ёлѣкэлэт?—маньы

Митьук Льэксэ кужын шулалтѣш.
Ойхан эдемлэ попэн миш.

— Ёлѣмашэм пиш худа,—манэш,
—качкашат тэвэ пѣтэ. Анзыкыжым
тамам, аныат, качмыла. Выргэмат
чѣчѣн пѣтэн, Ёшкѣмэмѣнгэ, Ёрвэ-
зѣвлээмѣнгэ, нымаштат чѣшѣштѣ
укэ. Эх, имниэм колѣдэ ылгэцат!
—маньы да эчэ когоракын шулал-
тѣшат, курнык лѣкэш пѣрэн шѣн-
зѣ.

— Качкашэтшѣ нымат укэ гы-
цэ?—Миколай Иванжѣ йадэш.

— Тагачэшнэ вэлэ.

Нужда эдем шылдѣртым кэк дон
иктѣ ылэш. Митьун Льэксэат тѣ-
хэньок ѣндэ. Тидѣм кидѣшкѣжѣ
нэлэш Миколай Иванлан пиш куш-
тылгы. Сэдѣгишэнок Льэксэн нуж-
дан Ёлѣмаш гишэанжѣ тидѣ сусу
лин колтѣш вэк.

Пайан эдемэт укэанѣм ѣндэ арэш-
тѣлэш тѣнгальѣ, шѣргѣшѣшкѣжѣ
пыртынэжѣ ..

— Колышт доко, Льэксэ,—манын
Миколай Иван попаш тѣнгальѣ,—
мѣнѣ тѣнѣм вурчэн пуэм да тидѣм
попашат укэ, кѣрык дон кырык
вэш ак лиэп, эдем дон эдем кынам
гѣнѣат со вэш лиэш...

Пайанѣн «вурчымашыжым» цилэ-
нок пэлэт. Миколай Иван Митьук
Льэкселэн кок пуд киндѣм пуаш ли.
—Тарэшѣжѣ шожэм тѣрэдэлэт,ман-
нэш.

— Имниэт гишэанэт ит ойхѣры,им-
ниэм кынам-тинэм ровотайаш пуа-
лам,—маньы.

— Тѣнгэ манмашэшѣжѣ Льэксэ
сусу лин колтыш.

— Ох, тѣнгэ гѣнѣ йараш... тѣнѣ-
ѣлэнэт пиш кого тау... палшэн пу-
мэтѣм нѣгынамат ам монды...—
тидѣ манын колтыш.

Изиш лиэт, Миколай Иван йадѣ:

— Санькаэтшѣ кышкы кэн вара?
—манэш.

— Комсомол погѣнымашкы кэн.
Тама колхозѣм Ёштэш попыкала.
Лимѣкѣжѣ йажон Ёлэш тѣнгальнэ,
маньытат, аныат, колхозыштыжы йа-
жожѣ лин шокта вэл?

Миколай Иван, Льэксэ лишкѣрак
пѣзѣрнэлѣт, тѣдѣм Ёшкэ вэкѣжѣ
онгыраш тѣнгальѣ. Колхоз Ёлѣмаш-
шѣм йарѣдымашэш лѣктэш. Манэш:

— Колхозышты норьмондэн вэлэ
пукшаш тѣнгальѣт.. Ёшкѣмэдѣн
нѣмат укэ лиэш. Ватѣ дон марат
Ёшкѣмѣштѣм ак пэлэп лиэш вэк.
Изиш вараракшѣ лэпкээш анти-
христ пэцэтѣм тэмдал пуат...

— Ох, йѣм-пэрэгок!—манѣн Льэ-
ксэ сѣгѣрэл колтѣш.—Тѣнгэ гѣнѣ
нѣгынамат колхозышкѣ ам пѣры.
Пуры эдем улы гѣнѣ, колхоз гѣц
паснаок Ёлэш лиэш.

Иван Льэксэн колхозѣшкы пѣрѣ-
шашыжым пѣток шѣрэш тѣнгальѣ.

— Укэ, укэ, ит пѣры,—манэш.—
Колхозѣшты йажо Ёлѣмашѣм вы-
чаш укэ. Тѣвэ, Лидѣвуй колхозвлэ
кэчтэ шѣнзэат. Мол марывлэланэт
колхозышкѣ пѣраш ит шѣдѣ. Мѣ-
нѣн шайѣштмэм вэлэ тэвэ йаллэн
ит попѣ. Тѣнѣлэнэт вэлэ вэт жэ-
лѣйэн кэлэсэм.

— Ма, кэлэсэш, ородѣ ылам гы-
цэ?

Миколай Иван картузѣжѣм чи-
шат, лэктэш шагальѣ да эчэ попа.

— Льэксэ, тѣнѣ Санькаэдѣм изиш
пѣзѣрэл, солашты Санькаэдѣм та-
ма худаг попыкалат,—маньы.

Тѣдѣжѣ:

— Йара, йара...—манэш.

* * *

Кэчѣ вадѣ вэкѣ кэн колтэн. Кѣш-
тѣ-тиштѣ кэвлэ мѣралтат.

Корны пиш пѣракан.

Санькѣ вуйжѣм вуйстык сэкэнэт,
школѣшгѣла талашэн ашкэдэш.
Тэвэ шайылнѣжѣ йук шактэн кол-
та:

— Санькѣ, вѣчалыма, икараш
кэнэ, манэш.

Хѣдѣр Иван Ёлѣн. Коктѣнат хал-
лѣк погѣнымашкы кэат. Шайам
тѣрватэвѣ, ужмѣштым, колмыштым
шайыштыт. Хѣдѣр Иван атьѣжѣм
вѣрса.

— Тилоштй атьам со пйраш сярэ Ыльы, тагачы тама лин, колхозым шудалеш вэлэ,—манэш.

Анжэт гйнь, тддын вэлэ агыл, Санькын атьажат колхозышкы пйраш пйкнэн колтэн.

— Тиштй ма гйньят ак йарй,—манын Санькы кэлэсыш.

Школ докй шоэвй. Школ ташкалтйш вуйышты шукын погынэн шагалыныт. Шукат Ыш ли, школышкы пырэват, погынымашым пачэвй. Колхоз гишан кытыраш тйнгальэвй. Сэк пйтэрлиок Санька попыш. Колхозын кералжым, йажожым пыт шайыштй.

Шайылнышы олмангашты шынзйшы кыды марывляжй саслаш тйнгальэвй.

— Маланна колхоз ак кэл, кйзйт йактэ колхоз гйц паснаок Ыленна... маныт.

Ик мары анзйкырак пйрэнок попэн пуш:

— Мәнмәм ородэш ит уж,—манэш. —Колхозышгыжы кыдыжй пашам Ыштйш тйнгальэш, кйдыжй камака вйлнй пачангэш. Шйжымжй нормым вэлэ пуаш тйнгальйт.

Ти мары паштэк молвлят йукланаш тйнгальэвй. Манйт:

— Ана пырй! Колхоз ак кэл!

— Попэн ит шалгй, рун-нэр! Эчэ когораквләм тымдэн шалга вэт!

Цилән саслаш тйнгальэвй. Иктйн шайамат колаш ак ли. Погынымаш вуйлалтышы саслышвләм ньгыцэт дэрэн ак кердт. Изиш лимбкй ижй дэрэн шоктыш. Марывля тырлымыкы, Санька эчэ попыш.

— Кйзйт йактэ—манэш—солаштына кй йажон Ылен? Циланок мэрцйльйнна, кичкйжйнна. Лач ик Миколай Иван вэлэ курымжй мындырланэн Ылен, мәнмән шуням ньбгэн ньбгэн пайэн.

Анзйлнй шынзйшы марывляжй:

— Лачок, лачок!—манын колтэвй.

Марывлан тэнэ манмашэш Санькан кид-Йал лүлтальтэш. Попашыжат куштылгэмблачучы.

— Кйды марыжы—манэш—такешым поныт. Кыдыжй пашам Ыштй, кыдыжй—камака вйлнй кй манын саслэвй. Совет Союз советвлән кудымшй сйээдыштй попымым ынгылэн шотэлытат вэлэ вэт нинй тэнэ-

лэ попат. «Кй пашам Ыштй—тдй качкэш, кй ак Ыштй—тдй ак кач» манын тй сйээдыштйжй кэлэсымй. Ти шамакым мондаш ак кэл. Кй шукй пашам Ыштй, тдй киндйжймат шукым нэлэш.

Санькы пүлә попыш. Йалат кытйрэвй. Кулаквлә цилә сэмбынок колхоз лимым шөрәш пугайэвы дй Ыш кердтәп. Колхоз Ыштальтй. 15 хозайствы тйшкй пырэвй. Тилэц пасна, Миколай Иваным йук права гйц карандаш пынзальэвй. Колхоз уставым вазыктән толаш Санькам халашкы колтэвй...

* * *

Ирок Санькан атьажй кйньыльят, лицәм мышкат, шокшы вөдйм йуаш шйнзй. Аважй камакам олта.

Атьажй, әрдйжым севальят:

— Пәлэ-эт?—манын аважй гйц йады.

Тдйжй тйрук йадмашэшәт өрйн колтыш вәк.

— Мам?—манэш.

Санькын атьажй сусун попа. Манэш:

— Санькйна лачокшымок попа. Колхозышкй пйрёмбнадон вэлэ Ылымашнам куштылтән кердйна. Тэвэш, тэнгечй Ышкә сйнзәэмдонок Лидывуй колхозвләм ужым. Качкйт утыдон, чйашыштат улй, волькйштат ситә. Бндә Миколай Иванлан кйч кймдыкымат ам Ын्यानй.

— Миколай Иванжы пайан Ылэш вэт,—Санькан аважй манэш,—пайанвлә колхозым ак йаратәп манытыш. Сөдй гишанок халкшыमत мутьән каштэш.

Изиш лият, Санькан атьажы Ышкымжйм өпкәлэн попа.

— Саньканам халашкы имнын колташ кэлэш Ыльй, йалын йангылән йасланән каштэш,—маньы дә—анжал доко аважй!—манын ольцашкйлә анжыкта.

Лачокшымат, ольицашты халык погынен шагалын. Ик әдәм Митьук Льәксэвлә докйла кыргыжэш. Окня турә шагальят, саслаш тйнгальй. Пйтэрли ньымамат ынгылаш ак ли, тамам аньят сасла. Окня тунй попышй әдәмбн шамакшй йбдә Санькан атьажй ошәмэш, монгыржы шалдыргымйла чучәш, кид, йал йә-

жйгвлжй шымйт. Ышкэ пйлышй-
жйдон колмй шайаланат ак ынъанй,
дэ ынъанймыжят ак шо. Шаналтэ-
тат, тйгэ лимблжят ак чучыш.

— Лачокымок попэт вара?—ма-
нын Санькан атыажй окнья тунй по-
пышы гыц тамазар пачаш йады.

— Лачокок пуштйныт,—тдыжй
манэш.

— Кышакэн? Кү пуштын?—манын
йадэш да тышакэнок тугй кыргыж
лактэш.

Авжй шукат йш попы.

— Санькаэм пуштйныт?!—манын
вэлэ поспэйа, рупок комдык кэн ва-
зэш.

Митьук Льяксэ картуздэок ольи-
цашкй кыргыж лактэш. Май йуал-
гырак мардэж упшым шайыкыла
ыдыра, „ит ойхйрй“ манын пйжгы-
мылчучэш. Санькан атыажы ороды
гань ольица покшалан погйнен ша-
галшы халык докы кыргыж миш.
Шүлэштыл—шүлэштыл:

— Кышты Санькаэм?!—манэш.

— Пуштынйт,—маныт.

Тэнэ манмышты Льяксэлэн вуй-
жы гыц ушдон севальмйлаок чучы.
Какаргэн кэш, попэнат ак кэрдт
вак.

Марывлэ, ватйвлэ лошты йук вэ-
лэ. Маныт:

— Кү пуштын?

— Кынамрак?

— Малын?

Кыдыжй пиш йжалйен попат.
Ойхйрат.

— Ох, малын вара ти смирна бир-
везым пуштынйт?—манйт.

— Күлэн худам йштэн?—манйт.

Миколай Иванат, ольицашкй лак-
тын шагалынат, пандашыжым ни-
элтыл шалга. Токужй ик мары аш-
кэт мишат, йады:

— Тынй ирок, жэрәнйрәкок, кыш
каштйнат вара?—маньы.

Миколай Иванлан трукыштй ны-
мам манаш. Когон шакланэн колтэн.

— Мынй... Мынй... Ньигышкат каш-
тэлам, манэш.

— Ит алталы!—ты марыжы мань-
ат, милицисньэр докы миш, цилэ
шайышт пуш.

Ти марэт тагачй ирок имны кы-
чаш кэн дэ, хала корныдон толшы
Миколай Иваным вайш лин.

Ти марым ужын колтэнат, йой
кулакэт ныр тйрдон шйлын.

Миколай Иваным кычат. Тоньжы
обискым йштат. Кычалыт, пйргэдй-
тат, револьверым мон лыктыт.

— Тиды ма?—маныт.

Кулакэт йукумат ак лык. Туран
вэлэ анжэн шйндэн.

— Кышты монат?—манйт.

Миколай Иванэт эчэат ньимамат
ак попы.

Пулэ лимыкй ижй палэн шоктэ-
вй—Ондри попын револьверылын...

Кулаклан, вара, социализм тол-
машым цярәш! Социализмышкй-
лэ сарнышы историн араважым ик-
тат тормыжлэн, цярэн ак кэртэп.
Сандалык йлымашым йлыштышы
шошым айар гань валгалт куза.
Труйыш халыклан йажо гыцат йа-
жо йлымашым канда...

Карэм-вуй сола колхозым йамдаш
цацэват—йш кэрдтэп. Йамдаш агыл.
сола халэ колхозышкы пырэвй...

Рушла гыц нэлмб

Ик элтэлтыш*)шуды

(Шайыштымаш)

Шыжы шон. Кузма, аныат тама- зар ганак кечеш, амбарышкыжы пыралалеш, пураштыш пырцым ан- ча, кидеш нэлйн кычалалеш.

— Эчэ толын кэвй, уты киндым нанэктбнэштй. Киндым нанэн пуаш кэлеш манаш вэлэ куштылгы ач— Пишкок сэрналт кэнэм ылнэжй, пиләок пырцэм пэрэгэн кодынэм. Коклы пуд! Когон шукат агыл дә пиш ыжәл— шүмеш тыл пижмбләок чучәш... Кого Корйә, шошым анчок, магань әкдон пазарышты выжалы- калыш! Тинәр киндй бшлән кодеш бмгәцб...

Тәнә шанькалән, Кузма амбары- штыжы шүлбләок вуйжым пулы- шышкы шыпшыл шындәат, тамазар шынцйкәлә.

Күшнй, вәрәшты вәнньыквлә кә- чәт, качы пыш шәрлән шынцйн. Амбар көргышты пәцкәмбшрәк, пу- равлә йбдә изиш ошалгәракын оп- тән шындым киндй кайеш: ыржа, шблыб, пырса. Амбар тьбтәжынок эчә, пингбды—пыдыртәнәт ат пырй.

Кузма шайгарәмжым ыдыралеш. Топлот погбнймашвлә, өрәт вэлә —манын тидәт шана.—Кэчыньюк ик шамак вэлә: «стройәнә, палшы- да», маныт. Кышты аныат стройат? Анцблнэмок стройән пу, йукшат лучкә шактыжы—тбнәм бннәнэм... Изиш сарвалымыкб, аныат, пәлжй нәрйкбм валтат вәкәт. Вадеш по- гбннймашкы кәмәт эчә сарвалалаш. Вады йактә салым шудәмлән кән толшаш, эчә шыпштәнәт кәат. То- нэмок коштәм йок. Кбзбт магань халык йә, кидәт гбцәт шыпшын нәлбт.

Имнйи кыцкәш талашаш тбнгәлыб, мбтык ыжга пачвләшты вэлә шәр- гәлт-шәргәлт кәат—кыргыжталеш. Амбт цүлбкбм шыпшәш—кидшәт цбтбрә вәк.—Шудыжым шолышт нанәмбй гишән шанән шынцдән, пбтә**)

*) Намалтыш.

**) Вуйта

саладон бшкбмжбм покташ тб- лыб.

— Иктәжбй нангәат вәкәт... Цура- тат шолыштыт. Шыквлә, тәмтбмбй- влә! Эх, әдәмвләжәт бндә. Эх-ох!

* * *

Шоны ош алашажым покта, кор- ны ләвврәшты имнйи йал йукшы льбпбргә вэлә шакта. Шалахай вәл- нбй шим вулны валган аныр вбд кайбн колтыш, вәс вәлнбш пушә- нбвлә шим арала вбд вблнбй ка- йбт—шыжбй мардәж вбдым изиш коэштәрә. Вургымла вәлнбй тбрәд нәлмб нбрвлә ылыт—атыл вәл ка- йеш. Корны каклякашкы шо—бжар азым сусу мадышлаок сынцәрашкбй пырән кәш. Азымбш анчал колтыш кут ышкәл кашыт, азымышкы пб- рән шагалынбт.

— Эх, мбннбн аныаштәмок каш- тыт тама?! Лачок, мбннбнштәмок сэрнблбтыш!

Туп каваштыжат, кож-ж! чучбн колтыш.

— Ташкәнок пбтәрәт, шужән ко- лымла лиәш!

Имнйжым шагалталыб, бшкәжбй пбртшбй мардәж пбтбрәл лбкмы- лаок араважы гбц сбсбрнән валыш азбм поктә йушткә кыргыжәш. Ро- ша тбрышкбй кбтбзбй ләктбн шага- лыб.

— Эх, акат талашбй ма, шоны тбманаешыжбй! Йалахайбш кән шынцйн, оксажымат такәш вэлә нәлеш...—манбн Кузма кбтбзбм ыырса.

Шбдәшкән шынцбнәт, пүжым вэлә цодыр пырыл колтыш.

— Шәләм тәвә!—Сасла.

Аныаштыжбй ик лыкышты пыйыр- ка вәр азбмым ташкән кбрбн шын- дәнбт—ташкым вәржы изи тумыш- ла жаргы лошты кайеш.

Тидәт пиш когон ойхырән кол- тыш.

— Эх, пәшәәм тәхәлок йамы вәт! Йамы. Ик пуралык киндәм йамы... маны да ышкәлвләм салажыдон тьшток ик рәдбй гбц колталтыш поктән лбктыб, кбтбзбй докыла ть- рән покта. Ваштарәшбжбй пүгбйр- гән шынцйн, тьтәа мыгылгә ашкә- даш талаша. Шүкшбй ыжгажым мар- дәж лбпша, кбтбзбйжбй—кужырак,

пиш тоша, анчалатат вараэш чик-
тым ыжгала вэлэ чучэш.

— Шонгы омыа, нэрэт? Ат уж
ма, цилэ азымым ташкэн шуэныт!—
—манын Кузма караш*) тынгалы
—Ик пуралык киндым... Чо-орг! Пу-
эм тэвэ.

— Изиш анчал шым шоктырак...
— тыотажы попаш тынгалы да пө-
тэрэн ыш шокты. Шонгы вуйжы
лын-лонг вэлэ кайын колтыш, кып-
тыралт шыцшы шужат оңыралт
кэш вак пьлышэшшы тын-тыон
вэлэ шактэн колтыш—Кузма тьдым
мышкындэн шельы. Изи морэнлэ
саслалталыат тупын пыргоп шыралт
ды вазы—пйтэ кого мардэжэш кук-
шы пушангы пьтыралт вазы вара,
изиш лият, кызгэ кынбыл шынцы;
калпакшы кыдаш алт вазын,
кужы ронгыж ушшы мардэжэш вь-
лыгыжалтэш. Ородыла анча, вуй-
жым сарыкаля.

Кузма аравакшы кузэн шынцы,
имныжым покта. Роша тырышкы
шомыкыжы, шайык анчалы. Тыотья
рокышток шынца, симсы йалашы-
жы кайеш, йалжым тарэн шьндэн,
кидвлэдон рокыш тькылен шьнцын.
Сагажы калпакшы шимын кайеш.

Кузма шулалтыш. „Изиш когон-
рак шьдэшкышым“—манындалы.

Азымжы гишан шаналтышат, жа-
лаймашыжы льявран йыдалдон
ташкал шьндымы изи тылшоллаок
йорэн кэш.

— Прокок пушым, так и нады!
Ик пуралык киндем...

* * *

Рошакшы пырэвы. Корны вьлны
арава ладышты, имны йал льявалны
вилшы ьлыштэш кожгэ вэлэ шак-
та. Кок вьлны когивля ошын кай-
ыт. Мардэж розвойныклаок шиш-
калтэн-шишкалтэн колта, пушангы-
влэм пьтыра, ьрзэ, остатка шьрт-
ны ьлыштэшвлэштым пачка...

Кузма мьнгэш алыкдон толэш.
Каванвля шьнчалтат, цара алыквлэ
йыкыракан ак кайэп.

— Тэвэ каванэт! Лач каванок—
пиш кого, каван дьрыц эртымжы
годым Кузма маньы. Каван вуйыш
анчалы, тиокат калпакшы кыда-

шалт вазэш, утла кыжгы каван,
пичыжат тагыцэ аныт арэн тырха
машаналтэш. Кузман йангы (шум-
жы) йыла.

— Эх, тэген каванэт лишаш ьлнэ-
жы! Ма, мьныжын каванвля гыцэ?
Цьвы сагашы цьвигы постол вэлэ.
Йара эчэ, тидьнаркышымат кышты-
тишты ьлыркалышым!

Арава куштылгын кэят, имны
йонатан шыпшэмат, Кузман шьды
вэлэ кушкэш. Шуды лоштыш вур-
дывлэ пушэ эчэ шьдэштарат.

— Тиды ма, возы гыцэ? Кым эл-
талтышэт? Опташ гынь—имны цуц
шыпшын кьрдшы. Тэвэ, ти каван-
гыцэ изиш пиштэлашаш гынь? Ку
ужэш вара? А? Пьйырт вэлэ... Ик
элталтыш ньрым...

Вады льяш тынгалын. Вады жьра
йакшаргэн шьнцын. Рьмака лишэ-
мэш—палныракшы раскыдын акат
кай. Йуквлэ тьмлэнаш тынгалэвы,
корны сагашы кукшы шуды вэлэ
мардэжэш кыжгэ шакта, пьтэ Куз-
малан „налөк“ манмыла пьжга.

Сьпым шыпшылыы.

— Тпру!...

Шоыла тыш-тиш йьржы анчал
колтыш. Иктат укэ. Каван гыцэ 10
ашкыл ьрдьштьрак капшылтым
имны тыргэн каштэш, ыньржы
цуньргэ мадэш.

Кузма лэпкэжым кресталэлы
араважы гыцэ тыргэштэш. Кавангыцэ
талашэн ик элталтыш шудым шень-
ькдон кьрын льктат, аравакшы-
жы шуш. Ик элталтыш пиш чьдын
чучын колтыш. Вэсым кьрын льк-
ты... Кымытым...

* * *

Льовонтин Йэвсэ шьргышкы пи-
чьддон лэкташ талаша. Пичьлжым
ирьктэн шьра.

Ватыжы камака сага тыгыр-йала-
шым мышкын тырыж шалга, выр-
салтымла попа:

— Шьргышты хирнэн каштмэт-
дон вэт, тыгыр-йалашым шимэмдэн
шьндэнэт. Эчэ кэят ма?

— Маньэ. Тагачы каным кэчым
ьштышна!

— Колхозжат йалахайыш вэлэ
тамдам колташ, лодьрвлэм ьшта.
— Лодьрвлэ ьлтэ. Иктын гыцат
анцыц ныр пашам пьтарэн шушна.

*) Когон саслаш.

15 га нәрәк пәшә эдәмлән чучын вәт! Кү бштән машанәт?

— Машинәвләдон бштбштәш.

— Ә-ә-ә! Тынъ эдем киддон ти-нәрә бштбштәт ылын? Укә, пәшәм ат алталә. Йара-йок, мбнь кәшәм. Кого лыдывләм кандәм, когонжок ит вырсы. Кәнәм кәчын кәнәлтй-шәш манат? Мбньәт тәнә шанәм бш—шбргбштб каштмәш йаңы-ләт ма? Худа агыл вәт...

Эчә тамам кәләсбнәжб ылы да, прахбш. Охотнык каштмбм кәлә-сэн мыштәт ма!.. Шбргб йук, вбд тбрбштб амбж кожгән шалга, лы-дывлә вышткә шылдбрым лйпшән толыт—тамагань йажо музук вәрә-шок шакта. Охотныкын бшкбм-жбнәт шблдбржы вәлә укәрәк... Йәвсә кидшбм, вәлә лйпшалы: «тынъ ат пәлб!» манын ләктын кәш.

* * *

Иктә лу минутбштб рошакшы шо, чбнь ашкәдб. Коги вуйвлә ва-дб жәрәш валгалт шбнцбнәт. Йәвсә талаша. Йал лбвәләнжб ши оксам йбрән пиштәт гбньәт, бнәжәт анчал вәкәт. Трук шагал колтыш. Пижбм шишкалтыш—токбжы ужбн кандбш.

Анцыкыла анчән шбндән, пичәл-жбм цатрак кычыш. Кавән тбнбш-кб анчән шбндән—тиштб пытә мбскә эдәмлә шудбм ыдырал-бды-рал лыктәш, кавәнбм тарва.

Бәрданкын затворбм цот шбралы:

— Тырлай! Манбн саслалтән кол-тыш.

Йукшбм Кузма колын колтыш да кбдбртбш рашкалтбмлаок чучын колтыш. Кид-йалжат цф тбрәлт кәш вәк: Ужәш—шалахай вәцбн тәгү пичәл виктән толәи.

«Әх, чучын вәт!»—манбн шаналтән колтыш.

Эдем лишкбрәк миән шагальат —ладрикә капән колхознык Йәвсәм Кузма пәлән колтыш. Йәвсә пичәл-жбм үлкблә пулышәш чиш, Кузма докок ашкәд толыб. Пүжалтшб ләп-кәжбм бштбл колтыш, ладнан йадб:

— Колхоз шудым кбрнәт ма? — манбн.

Кузма йукымат ак лык. Ләпкәжбм кыптыртән шбндән, пүжалт шбн-

цбн. Шүмжб кыткә шиәш, брбн колтән.

«Судбшкб бндә, шпшәдәт сола мычкб мыскылаш тбнгәлт ач. Мбс-кылән йбрбмәшкб, бнәә пблбш тбнбш колталтышаш—кәнбйлрәк линәжб»—манбн шанән шалга.

— Йәлбн пәшәм шолышташ на-мбс агыл ма?—ойхбралмбла Йәвсә йады да вуйжым брзәлбб. Кавән арашкб вазалшы вуй бмблжәт тәнгәок бштбш.

— Кәлтбмәш сулыкыш пбртыш —Кузма ольән пәләштбш.

—Кәлтбмәш манат? Тәнә йә. Кы-цә вара кәлтбмәшбжб кбргбшкәт пбрән кәрдбн. Цәркбшкб топлот анцылнок ыдыл шалгәтбш? Мбнь шанымәштәм, пиш шык блат, со бшләнәт вәлә бдбраш цацәт, ки-дбшкәт ма чучәш—пиләок пбрбл шбндәт. Цилә тбнбн лижб... Ә? Тәнә вәт? Тбнбм изиш тымдал-таш кәлнәжб—йәләт ужбштб,—манәт Йәвсә пыт кәләсэн пуш:

— Йәстәрән шу!—манбн.

—Ит тбкәл,—манын Кузмаат сб-гбрәл колтыш, пүжбмәт ошын кайбктән пирблә йәрблтән шбн-дбш вәк.

Йәвсәй шамакшбдон тавардош-лаок сәвәл пуш:

— Ородым ит йштб. Шолышты-нат да эчә шытбрым *) тәрвәтбнәт?! —манбн.

Кузма ти шамакәш шбрлән кәмб-ләок тырлән колтыш. Калпакшбм кыдашб, кбцбзблә сарвалән бнб-рәш тбнгәлбб:

— Йәвсә, изиш жәләйәмә—шудәм ит тбкәл ылнәжб. Пәләт сәй, пиш пайанок амбл бш. Тәмдән шудб-дажы мазары вәт—кавәнвләдәжб богатырь гань шбнцәт! Йара уж, тинәркшбм колтәмә, ик бшкб мә-дбн агылыш, цилә колхозын.

Тәнә сарвалән, Кузма йакшаргыш сбнцәжбдон Йәвсә вблкб анчән шбндән, пандашан ышмаражшбм тбрбнб шбпшбл шбндәнәт, шб-вблвбдшбм шәпнбктә, лач худа кбцбзбләок бнбрә. Анчашат пүшт кайәш. Йәвсә тәнә попымыжбм нб-гбнамаат эчә колтә, тама анчашат кәнббсбрбн чучын колтыш.

*) Скандалым.

— Тыннын агыл вэт! Иктат ак палеп. Мынбат аньэш иктамам пуэм. Пайаншэдбм палем, колхозыштй ылат гынбат, нуждажы эчэ сагаэток. Мам гынбат утыктарэм...

— Э, мынбым нэлнэт ма? Кызьиток йастарэн шу! Ынэт йастары? Кидэтгыц йалынмат колтым ак шо.. Мынь Ышкэок Ыньэ,—Йэвсэ ик лаштык шудым аравагыц шыпшыл валтыш.

— Иты! *) Тамдан шуды тиштй пэлжат укэ. Тамданжй вьлнй вэлэ. Ик элтальтыш нэрык. Ит тькэл! Тидьм мынь Ышкэ салэнэм. Иты, тьлат манйт вэт,—пиш когон Кузма каралтэн колтыш.

Арава докыжы кыргйж тольб, Йэвсэн ыргэм пачэш кэчэлтат, аравагыц шыпшыл колтыш. Йэвсэ тайнэн колтыш вак. Пичал тулжй арава шиниэш лыпшалт кэш, тынэмок—Пьртлуч! лээн дь колтыш.

— А-а-а!—манын Йэвсэ йасын кичкьжыл колтыш, да роэн шумь пушаньлаок йорьлт вазы. Шалахай йал мьшкьржым шолшы вьддон йылатэн колтымла чучын колтыш, вара пытэ кашар кьртнй пыдавлям шин колтэвь—тровэт пьдэштальт пьрэн кэн Кымык шьралт вазь, карштым пардон шуды кайьим ышма циц пьрыл шьндэш.

Лумь йукэш йарэ кашты кацшылтым имньи пиш когон лудьн—шогылдик-шогылдик-кыдал дь шьльб, Ыныр йукшы вэлэ, магырэн кодмьла, Ырзалт шактэн кодь.—

Кузма аравакыжы ньок тьргэштьшяг, йойы котьилэ йьр-шайьк анчалат, имньижым саплыкдон покташ тынэальб.

Йэвсэ вуйжым лултальб, пужым цатрак пьрыльб. Шугьргэ кыдалшы Кузмалан* саслалтыш:

*) Ит тькэл.

— Ит коды! Мам вара Ыштэт... Ит коды!

Арава йукат шакташ прахыш. Изиш укшэмдэш танэальб Тьлзэ соты палдьрнэш тынэальб, вара тьлзэжят йакшар эдэм вуйла кушкьлэ кузэн лэктй.

Кушкьрак лэктят, корнй мьчкь ньызгэ йал шыпшын кьдалшы эдэмьм ужын колтыш. Эдэм охлэн шьдьрна, паштэксш вьр кишэ йакшаргэн кодэш.

Тэгэнь шыкланымаш, Ышкэ гишан вэлэ крэдальмаш тошты Ылым сэмгыц лэктын. Пэрви турэшан-турэш Ылымашты куды йиш Ышкьмжын йьр вэлэ сарньлбн, Ышкэ гишан шанымашты курьмжы эртэн. Нужда, нэзэр, экськ лиэш, вьдш валымла крэдальш вэрэштэш—иктат палшшш укэ Ылы: кугижан правительствы нужда гишан ойхырыдэ, пайан шужышым пальдэ. Тэ нэ „собственность“ манмы эдэм кьргьштыш шаньмыжы-шижмьжй эдэмьм комдыш лб вьлншлэок урдэн, Ышкьмжым вэлэ пальктэн, йалын ойхым кайьиктйдэ.

Тыгьдй анявлэ, пьсмэн льэндэвлэ-тидй цилэ вэт эдэм дон эдэм лоштш кукшй заворвлэ ылыт. Пэрви пьсмэн тьрым утларак нэлмь гишанок, алыкышты лапа кымдьк утым салымы вэрцок шиэдальмэшкь шот ыльб.

Тошты правительствылан икты вэсэм тьрннь, Ынэньидэ анчьмаш пиш йара ылын, тьдй эчэ йори хальк йишдон аздарэ Ылын молы—ик халькым вэсй вьлкь йышкьрэн, хрэсаньым пашэзбй вьлкь аздарэн.

Совет власть тэгэнь айырлалт-машым винок йамдыш, колхоз Ылымашты „собственность“ манмь шаньмаш-шижмашат йамэш. Пэрвишлэ „Эдэм эдэмлэн пьры ак ли“—социализм Ылымаш эдэмьм йажоэмда, шаньмыжым цэвэрэмдэ, икуэш Ылаш тьмда.

Акрәм

(Лачокок ылын)

1864 и.

Шошым. Мёйләндө кажланән вәлә.

Мынь куртнык ыльнө амалән ким. Авәм ирокок кыньёлынат, тамам ёштән каштәш. Кәчө окнья вәшт шөртнөй кидшөм виктә, «кыньёлок» манмыла анжа.

Түнө цөвёвлә кёдәтләт, аптән мыра. Пөртнә дорц эртёшө эдәм-влән йук шакталаләш.

Шукат ёш ли, түнө йал йук шакталтән колтыш. Сидёр Иван пёрән шагальё. Тидө мытыкырак мары ыләш, вёцкөж шөргө-пёлышән, сары пандашан.

Тәгу шайёцөй йышкыра, покта машанәт, пиш чөнь пэрән кәш. Пырьөмөжы сөмёньок понаш тёнгальё.

— Эх, ёндә мам ёштәнә?! Мам ёштәнә?!—манәш. Пөрт көргө йёр анжалбат: атьәдәжө кышты?—маньё.

Тәгө манмашёшөжө авәм руащ кидә пөрт покшакө ләктөй шагальё.

— Ма линәт вара?—манәш.

Сидёр Иванжө:

— Манмәм салтаквлә пушташ то-лөйт, манәш.

Авәм тёшәкок валән шөйнзө, кәкәргән кәш. Сидёр Иван ләктө. Мынь йөләрәк кыньёл кәшөм, ок-няшкө анжалём. Кудвичөштө ать-әм дон Сидёр Иван кыргышталыт, шөләш вәрөм көчәлөйт. Вара нинө мөгёрөп сарайёш пэрәвәт, мөгёрө-пөш тёргөштөвө. Мөгёрөпөш тёр-гөштөмөштөм авәмлән кәлөсөшө-мәт, авәм: «әлок, өлвәкө валәнә» маньё.

Авәм дон коктынат өлвәкө валаш тёнгәлнә. Авәмжө лөвшалт—лөв-шалток өлвәл амаса докы миш. Мынь паштөкәм авәм өлвәкө тёр-гөштөнөжө ыльат, нёуцок өлвәкө кән вазы. Охла вәлә. Мыньәт пиш когон лүдөй колтөнәм. Йөмы лөк түрө шо дә, авәм ыдөләш тёнгальё. Мынь өлвәл изи окнья вәшт өлцә-шкө анжән шөндөнәм. Олцәштө марывлә, вәтөвлә, шөңжәт, изижәт пиш кыргышталыт. Көдыжы саслат, кыдыжы мөгёрәт.

— Эх, ёндә пуштыт! Ёндә лүәт! —манөйт.

Иктә вёц минут нәрөк кёргыж-тальвәт, вара ик эдәмәт ёш кодт, тагышкө аньәт шөльвөй.

Изиш лимөкө, сола мөч луды шиньөләнвлә, пичәләнвлә рушткә кузат. Кок монгырштыштө кловой йалашан, ыжар вёргәмәнвлә ёлөйт. Ик ыжар вёргәмән сагажө Максин Хөдөр—поп эргө ёләш.

Пөртнә түрө шөвәт, пока гөц ашкөдшөжө:

— Стой!—манөй сөгырәл колтыш.

Луды вёргәмәнвлә, пичәләнвлә ша-гальвөй.

Мынь йәг ләкмөләок лүдөй кол-тышым. Окнья гөц каранымат, мүнө-мөшкө тёргөштөшөм. Авәмәт өрт гөц кәмөшкө лүдөй.

Максин Хөдөр саслаш тёнгальё.

— Ләктөмәдә, тәмдәм нөмат ак ёштөп вәт,—манәш.

Мыньнө йәнәшөм ижө лөж чу-чын колтыш. Төшәкән эчәт мөнь өлвәл окнья вәштәт анжаш тёнгә-лөм.

Максин Хөдөр сола мөчкө кёр-гыжталәш. „Ләктөмәдә цилән!—ма-нын сасла.

Пәл цәш нәрө эртөмөкө, изин —олән солана марывлә погынаш тёнгальвөй. Атьәм дон Сидёр Ива-нат ләктөнөйт. Цилән пөртнә до-ран погынен шагальвөй. Ыжар вёр-гәмән пёрәннә вөкө кузән шагальәт, попаш тёнгальё. Ёшкөжө —кого мөшкөрән, йакшаргы шөргө—пө-лөшән, изи вусан ёләш. Рушла по-пымөдөм нөмат шөнә ёнгөлы. Тө-дөн паштөк Максин Хөдөр полән пуш.

— Марөвлә,—манәш—төвә ти сал-таквлә токыда ёләш толыныт. Ни-нө цилә вөц толшывә ылыт. Нинө тәмдәм ак төкәлөп. Нинөвлән қач-каш пукшыдә ада кәрт,—манөй.

Тидө лимөкө, салтаквләм томан йөдә шагалташ тёнгальвөй. Мә до-көнаат коктым шагалтөвө. Ик сал-такшы—көжгө, йакшар шөргө—пө-лөшән ыләш. Вөсөжө—изи салтак, ош шөргө—пөлышән, тоша ёләш. Тазажө пиш попаш мастар, тама-вләмәт равөдөш. Мә полымжөм нө-мат ана ёнгөлы. Ёшкө лоштына вө-лө мам—шон попәнә. Колышты—ко-лыштат, марла попаш тёнгальё.

Мәэт марла попымжыланпиш сусулин колтәшна.

— Мә торцынна толынна гынь кок арня вәлэ шон,—марла попышй салтакшы манәш.

— Малын тәмдәм солашкыжй колтәнйт?—манын атьям йады.

— Пукшаш киндй укә, тйдйн дон тишкй колтәнйт,—маны.

Мә нинйлән куртнык лыкәш вәрйм пушна. Вады ййдә коктын пүкш погаш каштыт. Ирокшй Эсән солашкы тымәнәш каштыт.

Тәнә кок арня нар блән колтәвй. Кок арняштәт кйжгы, йакшар пйлйшән салтак вәрәш вәсйм оксала тәрлән колтәнйт. Ти салтакшы чыныкә эдәм ыләш.

Атьям ти токо толшй салтак гйцәт йадйшаш тйгәльбй. Оксала тәрлән колтым салтакшы йаран мары ыләш. Солашты донышы помәшйк әргжй вәрәш тидйм тәрлән колтән. Пиш укәән ылытат, бнәжкй тол ылын гыньәт, окса кәләшәт, атьажй нъэвольаок 25иәш салтакышкй тидйм поктыл колтән.

Тәнә кок и нарй тонына блән колтәвй.

* * *

Кәнгйж йрды.

10 цәш кытлан луды шиньелән салтаквлә Эсән сола гйц Кокла сола вашт Виловатйшкйла ашкәдәвй. Иктә вйц цәш әртймйккй сола мычкй Сәргән Льоксандыр саслән куза.

— Марывлә! Ййләрәк сыкыр мәшәк нәлбн, кйртны шәнйквләдон ольцәшкй ләкток!—манын сола мычкй кыргыжталәш. Иктә цәшйштй марывлә мәшәкдон, кйртны шәнйкдон, тавардон ләктән шагалыныт.

Сәргән Льоксандыр прәнә вйкй кузән шагальәт, кого мйшкындым цйтйртән ижй попаш тйгәльбй. Манәш:

— Марывлә! Әкрәм помәшйк мәнмәм мүләндынәм Виловат йактә нәлнәжй. Ти мүләндым Әкрәм помәшйк нәләш гынь, мүләндына угла когон чбдәмәш. Мәләннә качгә колымйла лиәш.. Ти вйр йушйлән йшкымнәм кйраваш, пүктәш вольам ана пу!.. Пыт кйрәдәлбнә! Ик эдәм гань шаталына!—маны.

Вара, таварыштым, шәнйккйштым йрзән-йрзән, саслән-саслән, рүжгә вәлә Әкрәм помәшйк токыла кәвй. Солаштына изи йрвзәйвлә вәлэ кодыныт.

Кок кәчй әртйш.

Сидйр Иван кыргыж толы.

— Ййләрәк имным кйцкбдә! Качкаш нәгәш кәләш!—манәш.

Мынь ййләрәк кого шим алашанам кйцкән шйндйшйм, вәсйм Кригорин Васли кандйш, тйдйм араваәш кйлдән шйндйш дә ольцәшкй кыдал ләкнә. Цилә, вәц мә докына: сыкырйм, шәргиндым, авартылам моло намалаш тйгәльвй. Сидйр Иван дон ик кого арава качкйшым оптән шйндйшнә. Вара кыдална.

Кок йажо имныдонәт пиш чйнь кыдалаш тйгәлнә. Виловат йактәрәк шошаш гоным лүлмй йуквлә шакташ тйгәльвй.

— Цун! Цун! Пыт-цун!—шактат.

Шоән-шоән эдәм йуквләят шактән-шактән колтат. Мә со кыдалына. Имнывләнә ньоц пүжәлт шйнзбйнт.

Сидйр Иван корнйшты Әкрәм помәшйк гишән мйләнәм попә.

— Әкрәм салтаквлә,—манәш—хрәсәнвләм Йыны гйц вйц уштышым поктыл толыныт. Пиш шукы хрәсәнйм пуштыныт дә шушйртәнйт,—манын кытыра.

Йуквлә пушә вәлэ шакташ тйгәльвй. Мынь Сидйр Иван гйц йадым.

— Хрәсәнвләжй шукын йлыт?—маным.

— Хрәсәнвлә пиш шукын ылыт,—манәш.

Лачокшымок, кукшырак вәрйшкй шон, анжал кәлтышймат, шимбн, лудын вәлэ кайын колтыш,—пиш шукын кыргыжталыт, шолыт. Пичәл йуквлә шбйрән дә раскыдбн шактат. Мынь лүдбн шйнзбнәм.

Эчә лишкйракок мишнаәт, Сидйр Иван лапата вәрәш имным шагалтыш. Бйшкәжй, таварым роалтйшат, халык лошкй кйргыжы. Халык гйц палнйрак лудй шиньәләнвлә, пичәл кидәнвлә ылыт. Нинй цәрнйдәок хрәсән халык вйкй лүлыт. Хрәсәнвләжй лач

арашынавләок товыгә вәлә виләйт, шушыргат, колат.

Хрәсән халык мёнъ докәмлә лишыләмәйт дә лишыләмәйт вәлә Токәм Сидёр Иван кыргыж тольы.

— Алок йыләрәк кыдалына!.. Эчә мәнмәмәт пуштыт.. Атьәтём пуштәвй вәт...—манәш.

Мёнъ тйшәк тама аһьәт лин колтышым, төрок сыкырвлә вйлкы шыралтым. Мәгбөрйнәм йлнәжй, мәгбөрәшйжй ак ли. Мәл вуйбшкәм тама аһьәт кузән шыцмйлә чучәш...

Лаксак гыц нәркәшкырак вәлә кузышна, төрөк пульывлә шишкәш тйһәльәвй. Вәц вочык вәрём кән шоктышна вәл,—Сидёр Иванәм „ох!“ манын колтыш. Вуйжым лүлтәльмәт, вуйжы вёр вәлә. Иванжй кымык кия.

Мёнъ тйдём кыһьылтйнәм, йрзәм.

— Иван!—манам.

Йукат укә.

— Ондёрин атьәжй!

Эчәәт шып.

Вара кыцә кәрдтмён сьгёрәл колтышым:

— Сидёр Иван!—манам.

Ижй цаклән колтышым—Сидёр Иванәм колән кән. Мёнъ эчә когон орланән колтышым. Имньивләм лывшал-лывшал колтәм. Нинйжй чотә чыһь тәрвәнәвй. Мёнъ бшкәжй ныймамат ам анжы, имньивлә бшкәок корным пәләт. Паштәкәм пульывлә вәлә шишкәт. Соланавләм шаналтән колтышым:

— Когон шужәнйт вәкәт?—манам.

Тамалан аһьәт, пульывлә шишкәш пйрахәвй. Мёнъ кыһьыл шйһьзём. Имньивләм анжалымәт, Сидёр Иванён имньижй акшакла, йалвургыжы вёр вәлә. Сидёр Иванын вуйжы гыц ськырыш вёр йогән шйһьзён. Имньивләм ольән ашкәдйктәш тйһәльём. Шайылнәм ружгә чотә кыргыжталыт. Шимён-шимён вәлә кайәш. Ныһьвлә лошты мыктәшкывлә кыдалыштыт, сапльывләшты тьйл-йол кайын-кайён колтат.

Шөжгә вәлә токәм лишыләмәйт. Мёнъ эчә имньивләм чыһьырак покталтышым. Тамазар кыдалмыкәм

шайыкәм анжалымәт—цилә халык хәлә кидём лүлтән шйһьдән.

Мёнъ имньиәм шагалтышым. Иктә 10 минут лимкы, халык тйрынок ольән толаш тйһәльём. Мыктәшкывлә (Акрам помәшык вәрц шалгыш салтаквлә) шагал кодәвй. Мёнъ докәм солана марывлә тольәвй дә йыләрәк качкышыш кәчәлтәвй.

Солана марывлә пүлан шушыргәһьт, нйл эдәм коләнйт.

Качкылдәльәвәт, кыдыжы токышты ашкәдәвй, шушырвләжй аравашкәм шйһьзәвй дә колышывләлән кыдална. Иктә вйц уштышым миһьнә. Пандашыжым комдйкәла шагалтән вазьнат, атьәм киялтә. Атьәмём ужын колтышымәт, аравакы кымык шыралтым дә литёмәш когон ойхыраш, мәгырәш тйһәльём.

Аравакәм колышывләм оптән шйһьдәнәтәт, вара токына тәрвәнәһьт. Мёнъ со аравашток атьәм гиһьән ойхырән кымык кышым. Йыд-вашт амалыдәлам дә, ойхырым лошток амалән кәнәм. Солана вуйыштыш лаксакәш арава бйрышкәлтмәшәш ижй шижён колтышым.

Пуштмы, шушыргышы эдәмвлә гиһьән колынытат, солаштына халык пиш когон мәгбөрә сасла. Кудвичышкыһьнә пырән вәлә шоктышна, кәкәргән вацшы әвәм „ох! ох!“ манён пәрдәләш. Әвәмём ужынәт мёнъ эчә когон мәгбөрәш тйһәльём.

Әвәм кого ойхәшәт йасы ли. Вазй дә кок кәчышты колыш...

Тәвә, тамазар кәчй эртымыкы, тонна йлышы салтак токына пырән шагалы.

— Пур кәчй лижй!—манәш.

— Шу ли!—манам.

— Ма, пиш тошаланәнәт?—манәш. Мёнъ цилә ойхәм шайышт пушым. Вара мёнәт йадышташ тйһәльём.

— Тәжй кышкы каштында?—манам.

— Мәнмәм Акрам помәшык хрәсәнвлян мүландём шывышён нәләш тәрлән—мань.

— Мүландыжым нәлён?

— Виләвәт йактә нәлён.

Салтаквлә пйтәри кышкыла лүлйһьт. Лач пайәнбраквләжй вәлә

хрэсэньвлэм лүлбнйт. Вара помэшбик казаквлэжым колтэн, нинбжы марывлээдым пиш когон роаш тэнгалбнйт.

— Тэнгэтшый кыштый вара?—маньым. Тэнгжы хрэсэньвлэм бнэжы лүлбикты бннат, казаквлэн вуйлалтышым пуштын. Сэды гишэн тэдым кызаматышкы питырэнйт..

Ти сирымб лачокшымок бнн. Тидым Кокла-сола, 87 иаш тьотья, Матьюков Льоксандрын шайа гыц сирымб.

Тэвэ кыцэлэ пэриэт хрэсэньвлэм зорайэнйт. Нинблэн салтаквлэм пуқшыктэнйт дэ тб салтаквлэлэнок хрэсэньвлэм пуштыктэнйт. Сынзэгыраток мыскыленйт.

Н. Игнатъев.

Вурсы мардэж.

Роман. II часть
(пакылажы)

IX. Зина „пөрбиктэ“

Шокшы. Кэчывал мардэж вэлэ йуалгын подылалэш, шортныб танбжла кайшы пспэйэн шагалшы шаданым коэштара, мамык постол пйл-нэркавлэм покта, лач шарыквлэм качкышан вэрышкы арэн, поктыл нанэшб кытөзыла вэлэ чучэш. Палныла станицывла, садывла, бахчавла кайбт, йуалгы бмблышкышты мнмаэдым аздарат, үжбт.

Сандалык утлаок цэвэр ылэш. Вырсышты бммылаат ат чуч. Ти йажо игэчывла годымжы вьрсы лимашыжы ашышкят ак тол. Лач лүлмб йуквлэш вэлэ сандалык сьлыккла кайэш, йангэш сусьрбн чучэш.

Ма кыртны корндон кэна. „Броньэпойэзднэ“ ак талашы, шьлэн шыцшы ошывлам ольэн йывышталтылэш. Пойэзднэжбн лымжывэлэ броньэпойэзд ач, шутьала вэлэ тэнгэжы маньна. Броньыжы моло пиш вишкыды, лач пулькавлэм араш вэлэ йара. Мажы улы вара? Тывэш, пушкавлам шьндымб кым платформы дэ лэвшдымб кым кужы вагон эчэ улы. Вагон стэньавлэжым кыжгы кыртны листьдон сьрымб. Листьдон пун стэня лоштыжы иктэ шит кыжгыц ошмам опымы..

Пулькавлэ тытыштымб шишкят. Ошывлэжы тагышэц аныат лүлбт, араштым ужаш ак ли. Ниньвлэм

пыргэдблэш манын, вагоннавлэ гыц тьурткэ вэлэ тьргышна, ныр кымдыкэш шалэнэн кэшна. Пойэздэшнэжы пушка, пульэмөтвлэ доран, паровозэш вэлэ эдэмвлэна кодэвы дэ нинб сагажы кымандирна эчэ коды.

Ма Шаров дон коктын, винтовкынам пасэц вьктэн шьндэннэат, пьсмэн постол мычкы пугьргэн ашкэдбна. Ошывлэн лүлмбшты тамалбн аныат ак шакты, мнманвлэжят тырлэн колтэвы. Ньима йукаут укэ, коктынэт кызгэ вэлэ кэна, анаат кахыралты вак. Тьрэдэш йарал шадангы вэлэ нэлб вуйдонжы вуйнам, пулшна, оннам моло ложгэ лывша, тьрэдэш йылэ митымб гишэн опкала машаналтэш. Йал лывалнына цьрцькквэ тьргэштблбт. Шадангы лоштэт утлаок пьцккэат, шүлэлтэн колтэт вэлэ.

Коктынэт пүлэ кэн колтэнна. Пьсмэн вькы кузэн шагал, шайыкылана анжал колтышымат, ма, коктынэт, иктын гыцбнэат анзылны ылына. Тэвэ, шукат бш ли, лүлмб йуквлэ шакташ тьнгальэвы, саслым йуквлэм колына:

— Кавальэры толэш; — маныт.

Анжэна—иктэ шүды казак ма докынала толйт. Кыдалытат ат машаны, лач чоңэштбмблэ вэлэ чучыт, пиш чбнь кэат. Кидыштышты—кужы йывшвлэ. Казаквлэжы имны шүшкыла пугьргэн шьнзынйтат, пыт тусарыдэжы, охыр имньивлэ вэлэ, йывшым нэлэн-нэлбн, токынала толмыла чучыт, эдэмвлэжым трукышты атат уж.

Броньэпойэзд докыла кыргыжын

пуры укэ. Поктэн шон-шон, циләнәм казаквлә шьрэн пьтәрәт. Шаләнән кэшнәят, вькьштәлә лүләш тьнәлнә. Ниньжы вькьнәлә пырат вэлэ, шот ганьок.

Токоат шанымашәм йажо ьлы, пурь эдем ьлам ьлы. Эдем пушашлыкла амат чуч ьлы. Циләнжок тьхән ьләнә. Казаквләм ужын колтьшымат, звэрәм колтышым, йан ваштәм шьдь витэн кэш. Тамамат ьштэн шунәм. Цунэ вэлэ шакта, лүләм, вулны пырсавләдьм тьшманвләлән пукшәм. Кьдь ошьвләжы кьдалмыштй сэмьнок вьльт. Токуна шот ганьок. Толмыкьшты мам ьштәнә вара? Йьвшән казаквлә ваштареш шалгаш гьнь пиш худа, сабьланвлә ганьат агылөп. Лач вилкадон качмы годшьлаок, йьвшдонышты шьрал-шьрал колтат. Шаров тәнгәм вькь анжалыым. Сарта шьштй гань цолт ош цьрән ьлэш. Ладнан лүләш гьньят, кидшө, парньавләжы цьтйрәт. Тьдәт мьньым анжалы. Анжалтышьжы: «тьн ьколәт гьньят—цэвэр, мьн ьколәм гьньят—цэвэр» манмыла вэлэ кайы.

Вькьнә ош казаквлә пырымым бронэпоезднә гьц ужьт ьлнәжы дә тамам ьштәт. Мәжы броньэпойезддон ошьвлә лошты ьлына ач. Ошьвләм мә гачна лүләш, пульывләжы мьләннәят тькнән кәрдыт. Сәк андакыракшй. ошьвлә мьндьрнй ьлмь годым, ньнйм пойезднә гьц йажон цудьгөвы дә шукат ьш ли, цьрнәш попазьш.

Шаров мьньым сьгьрә.

— Вькәт пьраш цацөш казакым лүләш цацй!—манэш.

— Паләм,—манам.

— Мьндьрнәрәк ьлшьвләнжьн имньиштйм гьньят йара...

Остатка шайәшьжы ньимамат кәләсэн шьм послөйб. Шадәнәт шадәнгы агыл, казаквлә вькьна пьрат. Тәнвләәм ьртеш анжалальым. Тамазар эдем пойезднә докыла кьргьжыт. Шомыла вара! Уштышат утла мьндьрән пойезднәжы шалгән кодын ьш кәлә. Кодшьвләжы сәдок вькьнә пьрән кэшй казаквләм лүләнә.

Пиш кого йукланымаш тьрвәнйш. Саслат, сьгьрәт, охлат, лүлөт, им-

ньи йалйуквлә тувьргә вэлэ шактат. Пасна йукым колаш итәт шаны. Цилә ик кого йукьшкы йарлән кэш. Мам ат уж! Вьртеш анжалмыкок курым мондыдьмашым ужат. Тьвэ сьрән имньиән қазак мәнмән салтакьм йьвшдонжы шьрал колтыш, Шьрал колтымьжы сэмьнок, ьшкөгә, имньигә кәнвәзөвь. Йьвшдон шьралмы мәнмән салтакшы йьвш хәләок рокышты пьрдәләш, шадәнгы олымьм кьчәнәт, кьнььлнәжы... Тэвэ, ик салтакна казак йьвш гьц аймылтышашланән, вэс казакын имньи йал лөвәкь вьрәштй. Тэвэ эчә, ик салтакна пойезд докыла кьргьжаш тьрвәнйш, ьтләм машаньш дә, тьдьм салтак поктән шоат, йьвшдонжы шө вьр гьц шьрал колтыш, йьвшьжы ьшмарашкы ләктй, лач кужы йьлмьм анжыктйшы эдәмлә вэлэ салтакна чучы... Ошьвләжәт пүлә вильөвь, вулнй пырсавләдьм йажон пукшьшна.

Ош казаквләят вьртыштй мәнмәм эртән кьдал кэвь. Ти вьрташ жөпшб ик изи курымлаок кужын чучын колтыш. Ти вьртыштй пүлән шушьргөвь, колөвь, лүдйшьм ужөвь. Йужнамжы казаквлә вькөмок пырат. «Бндә йашток йьвшьштйдон шьралыт» — манам — «Йьвшдон агыл гьнь, имнььжьдон ташкат»... Кәлтймәшвләят аймылтыл кьдалыт. Сәдьндон, токәтлә кьдалшыжок өрдьшкь сьрнәл колта. Өрдьшкьлә кьдалшьжы гьнь тьн ьвькәтлә пьрән кәә. Сәдьндонок лүлән чучашьжәт ньнйм йасы. Иктә тәнгәлә аймылтыл—аймылтыл вькәм пьрән кәнөжы ьлөт, лүән шөльым. Имньжьн вуй лүөш пулька тама тькнәнәт, тидьжы шыналт вазь. Кәнвәцмылажы мьньймәт йөрәл шуш. Мьн—комдык. Имньи вьлнй шьнцйшй важьн шим пандашан, тапката казак өтньэржы гьц кәдәрәлтәт, мытк стволан кавальерийски винтовкьжым кьчыш дә мьн вькэмлә лүәш маньн вьктән шьндьш. Мьнжы уталгән кэмьләок когон кәнвәзынамат, ужам гьньят, ньимамат ьштән ам кәрт. Винтовкәмжәт иктә вочык өрдьштй кий. Лүәш цацьмьжы лошток казакэм винтовкьжым колталтән колтыш. Вургьмла кидтонжы онжым кьчәлөт,

имнижы доранок пѣтѣрнѣлт вазы. Тагү лүэн шѣлѣн ылын.

Кынылмашэшэм, казаквлѣ броньэпойээд докѣла мырыктэвѣ. Ындѣ казаквлѣ пойээднѣ дон ма лошкы пѣрэн кѣвѣт, нинѣвлѣм ма йажон кок вѣцѣнѣт вакна дүлнѣ. Поспѣйэн шѣцшѣ охѣра видѣш олма вилмѣлѣок, имништѣ гѣц кѣн-кѣн вазѣт. Йамшашыштым цаклѣн колтѣвѣт тама, казаквлѣэт кѣртнѣи корны канава мѣчкыла шѣлѣш тѣнгѣлѣвѣ. Арашты йамэшкок пѣштѣкѣштѣ ма дүлнѣ. Манына:

— Йажон! Йажон!

— Шѣлаш вольам идѣ пу!

— Давайда, лүлдѣ! лүлдѣ!

Цунѣ вѣлѣ шакта. пульѣмот-влѣ строчат. Пушкадонат «костѣнѣ-цѣм» пукшѣнѣ. Кѣды казаквлѣжѣи вилѣт, кодшывлѣжѣи лач йѣкшүк-влѣок шѣльѣвѣи, пѣрак вѣлѣ шѣкшѣн шагал коды.

Арашты йамыкѣи, мѣскѣлѣн попѣнѣ.

— Вѣс гѣнѣкѣт толдок, эчѣ йажоракын пукшѣнѣ!—манына.

Ик мазар вѣрѣмѣ шушѣргышвлѣм, колышывлѣм постараш вѣрѣштѣ. Казаквлѣэт пүлѣн йамыныт. Манмѣнжѣт чѣдок агѣл—шушыргышыжат улы, колышыжат улы.

Шушыргышы дон колѣшѣвлѣ лошты сѣрнѣлмѣнѣ годым имнѣи мѣшкѣр лѣвѣлѣн лишѣи казакѣм ужна. Тидѣи нѣмат шушыргыдѣ. Колышы имнижѣи тѣмдѣмашэш вѣлѣ кѣнѣыл кѣртѣ. Ышкѣжѣи пиш ѣрвѣзѣи ылѣш. Анжѣм—анжѣмѣт... Кышты вѣл ужынам? Высоцкий токѣм мишѣт, покаѣм шѣра, ти казак вѣк анжѣкта.

— Марыжы докѣи толѣн...—манѣш.

— Маханѣ марыжѣи докы?—манам.

— Ат пѣлѣи гѣцѣ? Пѣтровын вѣтѣжѣи ылѣшѣш.

— Лачокок вара?

— Ужмыжы шон колтѣн, виднѣи... Анжалок, анжалок... Марѣт костѣнѣ-цѣм моло пукша...—манын тѣдѣи вѣкѣи анжыктѣн мѣлѣнѣм попа.

Зинѣи ылын. Пѣтров сага служышы мол салтаквлѣэт тѣдѣим цаклѣн колтѣвѣи. Йѣржѣи погѣнѣн шагалнат, тиокат вѣрѣшѣжок лүэн пуштын шуѣнѣ ылыи. Шѣдѣнѣ пиш когон тѣрвѣнѣш. Ти Зинѣи мѣнмѣм шуку вѣктѣрѣн, шуку зорѣйѣн. Тамазар

гѣнѣк мѣнмѣн салтаквлѣм станѣицѣ-влѣэш ѣрѣн-ѣрѣн пуштынѣт. Казак-влѣжѣи дон лач мардѣжлѣок каштѣшѣт, ылмы вѣржѣм моаш, пѣлѣш пиш йасы. Тагачы—тиштѣи ылын, иргодым—вѣцлѣи уштышаш вѣрѣшгѣи Совѣт влѣсть ылман станѣи-цѣм зорѣйѣн кода, комунѣиствлѣм лүѣи, туп каваштыштѣм моло хрѣстѣлѣи пѣчкѣдѣ... Зорѣйымы станѣи-цѣишкѣжѣи миѣн шагалат, ик казакы-мат ат уж.

—Кү зорѣйѣн? манатат, тѣрѣк тидѣи вѣкѣи пѣлѣсѣт.

— Зинѣн казаквлѣжѣи...—маныт.

Тѣхѣнѣ вѣкѣи кыцѣ вара, йѣ ат шѣдѣшкѣи? Пѣрви, ма сагана ылмѣижы годѣм, ышкѣимжѣим комунѣистѣш шот-лыдѣ ылгѣцѣт! „Комунист ылам“ манѣн вѣт. Тѣнгѣи маншы эдѣмок ма ваштарѣшнѣ шалга, буржуйвлѣлѣн палша...

Кѣлѣсѣнѣт мыштыдѣи когон вѣкѣжѣи шѣдѣшкѣн шѣнзѣннѣи. Лач арышывлѣок вѣкѣжѣи кѣчѣлтнѣи. Кыдыжы салтак гимнашторкы мѣлѣшѣжѣи кѣчѣлтѣнѣт, ѣрзѣт, кыдыжы винтовкѣи йѣштикѣим тупышкыжы, ѣрдѣж лушкѣжы вѣктѣт. Тагѣи ѣнѣт, лампасан йалашыжѣим валташ цаца...

Ышкѣжѣи тамамат саслѣнѣи. Кыдынажы:

— Айда пуштѣна! Айда ти кѣрт ѣвѣи пим лүѣнѣ!—манѣна.

Вѣсѣвлѣжѣи:

— Йыштикдон шыралшаш! Йыштикдон! Йыштикдон!—манын саслат.

Йужыжы эчѣ йадѣштыт, сотарѣн попат. Маныт:

— Вара, мѣнмѣм ошывлѣлѣн мазарѣш выжалышѣц? Мазарѣш?! У-у! Сѣтона ѣвѣи!

— Казаквлѣлѣн буржуйвлѣ шуку оксам пуат вѣт... ма ганѣнаѣт агы-лѣп... ѐ-ѣй? Тѣнгѣи вѣт, Зинѣи? Мам вара нѣимамат ат попѣи? Нѣзѣр ылынаѣт? Нѣиманаѣт укѣѣт? Ит ойхыры! Нѣзѣр ылына гѣнѣт, тѣнѣи ганѣт шѣргѣкан хыналанжы иктѣи кым пу-лькажѣим со мана... Тѣнгѣи вѣт, ѣ-ѣй?

Зина йукѣмат ак лык. Вѣцкѣж тѣрвѣжѣим пырѣл, тѣрѣнѣырѣк пѣи-ѣнѣн шѣндѣнѣт, турнайѣн, чѣванѣнѣн вѣлѣ шагалын. Йизишѣт лүдмѣлѣи ак чуч. Кѣдѣи—тидѣинажѣим пѣлѣи гѣнѣ-

ят, мәнмәм пәлбимбжым чучат ак пәлдбүртб.

Пушташыжок тидәм волям бш пуэп. Броньэпойезд докы видән кандышна. Вургымла йалжб изиш акшаклалэш. Пойездбшкб нәлбн мишнә дә, Пэтров дон когоньштын вәш лимыштбм пишок вычән шбндәннә. Мам вәл бштәт? Икәнә иктбштбм кбдб статъан анжалыт вәл? Пәрви йаратән бльмбштбм ашбндәрән, ашьәт пурын йбрәлтәт? Ашьәт ласкон анжалыт? Ашьәт нбжгән попалтат? Ик эдәм гань ылыныт вәт. Ик шүлбшдон шүләнбт вәт. Ик сусуэш йәнбштбм бвбртәрәнбт вәт. Элтәлбмбштб.? Шывшалмыштб? Кбцә вара, йә, мондәт? Кбцә?

А мондалтәш виднб! Пэтров Зина вбкб пиш костанын анжалшбндбш. Ма вбкбнә вуйжым онгыральат:

—Ти коти пачбм (Зинаэдбм биньэ) йажон оролбда!—маньы дә паровоз вәкблә сәрнәл шагальат, станьцбшкбнә тәрванән шүдбш.

Станьцбшкб нәлбн мимбкбнә ижб Зиналан допросым бштәш ливб Штаб пөртбшкб тидбм нәлбн мишнә. Кок окньан изи кбдәжбшкб винтовкы кидән нбл красноармәйэц пбртәвб. Кок красноармәйэц кбдәж амаса аңгәш шалгән кодәвб, коктбштб Зина паштәк, кбдәжбшкб пырәвб.

Зиналан допросым бштбмәштб мбнь бшкә ылтәлам. Тбнәм лишб масак гишәнжб Пэтровын ылшы вәтбм оролбшы охраништы шалгышы красноармәйэцвлян шайашты вблэц вәлә кэләсэн кәрдәм. Нинбн шайашты вблэц тәвә ма ылыб.

Допросым Пэтров бшкә бштән йакшаргы бштбрәшдон ләвәдмб стөл лөэш шбнзбнәт, пбтәри пәроскым пижбктбш, Турәшбжб, стөл гәч Зина шалга, кок монгырштбжы —оролб красноармәйэцвлә. Кбдәжбшкб шбнзәш цацышб вадб кәчән пасә айаржб пбра, Зинан вуйыштышы йакшар кбшкәрән косир картузым ньялтә, нбла, йыжнән ләкшб үп пбрцбквләжым йблгбштәрә...

Нәлбн колтбмб пәроскб шбкшбжбм, нәр ыражвләжб гбц вәжбн шәнбкклә лыктбн колтышат,

Пэтров Зинам йадышташ тбнәлбб.

—Махань полкбштб служәт?—манәш.

Зина йукумат ак лбк. Мбскблымыла йбрән вәлә шбндән. Тбнәм Пэтров костанын сбгбрәл колтбш, лач үштб вбдбм оптал шбндбмбләок чучб.

—Йадбштмб годым кэләсб!—манәш.

Тбдбжб эчәәт ик йукаат укә.

—Кәләсәт?!—манын Пэтров йадат, мышкбндым кормәштән, Зина вбкблә тәрванән кбнббл кәш.

Зинажы:

—Тбләнәт кәләсбмәшкәм, мбнь бшкә иктб кым шамакбм тбнбгбцәт йаднәм,—манәш.

—Мам?

—Атәмбм лүәндә?

—Ну-у?

—Бндә мбнбмәт, вәтәтбмәт...

—Мбнбн вәтәм укә!

—Мбнбжб ку ылам? Таңата ылам ма?!

—Тбн совет властьым вбжалышы ылат...

—Вәтәт ылам!

—Агбл!

—Вәтәт!

—Мбләм тәхән вәтб ак кәл...

—Кәрәк махань вәтб гбнәт...Бндә мбнбмәт лүәт?...—маньат, ласкон йбрәлән колтән, Пэтров вбкб йаратымыла Зина анжал шбндә.

—Мань... лүәнә... — Пэтровшы манәш.

—Лачокок?

—Лачокок!

—Лүәдә?

—Лүәнә!

—Лүтәжб акли?

—Ныгыцәәт акли!...

—Ныгыцәәт?

—Ныгыцәәт... Нымадонат!..

Зинан йбрәлтбмәшбжб ырытшты пбсләнән, йамын кәә. Йывырт шбдбм урдышб эдәмлә, тбрвбжбм вочык онбрәләшәт, пөкәнбшкб льорток валән шбнзәш, шамдымыла вуйта лин колта.

—Ох, пбцкәтә! Пбцкәтә! манбн саслаш тбнәләш.

Зина йонгәшшб манын, окньам пачылдалыт. Кәчб шбнзбн, тунб йуалгырак. Ылшы вәтбжбн йонгәшбм вбчышашланән, Пэтров эчә

пәроскым пижыктыш. Зина окньаш-кыла анжалы. Йуалгәшәт йонәштәи тама, мьнгәшок кьиньыл шагальи. Окнья туньи имньи йал йук шактән колтышат, эчә окнья вашт анжалы. „Ох пьцкәтә!“ маньн, картузыжым кыдаш шушат, цымырән, пьтърән шьндьмьи кужьи үпшым төрләш тьнгәльи дә үпшәи лөгьц ырытышты изи рөвольвәрым шырал лыктын, төрөк Пэтровым лүән шәльи. Тьдәи паштәк—оролы красноармәйцывләм. Ёшкәжьи—окнья вашт. Лүмьжьи, тьргәштьмьжьи моло утла тьрүкьшты линьит. Ама-еа туньи шалгышьи оролы красноармәйцывлә лүмьи йукәшәт пьрән шагальит—Зина укә. Анжат: кок оролы красноармәйцывлә шушыргән вазьиьит, Пэтров—колаш вәлә. Окнья вашт анжалыт гьнь, имньи йал йук вәлә тувьргә шактән коды, Зинаәт шьльи.

Тәхәнь масак лин. Лүмьи кок крас-

ноармәйцывьи шушьргәнйит вәлә. Пэтров тьнгәжьи...йаратым тьн ко-лымыкы, йәнгәш пиш йасы вәт. Пэ-ровнажым гьнь литьмаш когон йаратәннә. Кок цәш вәлә ёлш. Шамжьи пьтьмәшкьи, совет власть вәрцьн пыт шалгаш, пыт кьрәдә-ләш шүдш.

—Мьнь колымәм идә ойхыры... —манәш,—совет властьюм соикток пуштьн, пьтәрән ак кәрдтәп... ма-зар шукьи вьрнәм йоктарат, тьнәрәи когон, тьнәр кьмдан сәндәлөк йак-шарәм мия! советнә шәрлә...

Пэтровым тайьмы годьм шукьина-жьнок сьнцәвьид толын. Цилән: «ти Зинам кьчәнә, соикток мәнмән кид-нә гьц ак сьсьрньи!» маньт.

Утла когон шьдәшкәннә. Шьдәш-кьим пардонәт шукьи ошывләм шин-нә, лүльннә. Тьнгә гьньәт, Зинам кьчән шьнә кәрдт. Лач ырсәи цәр-ньмькьи вәлә ужаш вәрәшты... (Вараш часть пьтөш).

Красноармәйәц куль-тур вәрц крәдәләш.

йакшар армишкьи нәлмьи годым.

Имәшты ик потьика салтаклы-кьим ужаш вәрәшты.

Войәнкоматышкы кого пүштьр-дон крузалт толын: пулыш гач кок мәшәк сухари, кидьшты кого кор-зин—туаткал, авартла, коштым пай-цицок шьшкьн шьндән.

Вәтьжьи паштәкшьи, сьнцә пуал-мәшкьи мәгьрән шьндән, чуч аш-кәдә. Йышлән йьвьрт мәгьрә, сьн-цәвьидшым бьштьл—бьштьл колта.

Иктә цәрпәт цәшьшты, йылыш таңата ганьи шимьи, ләпкә львәц анчән шьндән, ойхырышьи ганьи атьәжьи мыгьлгә толы. Атьәжьи паштәк льавран йьдал йала әвәжьи йьвыжгә пырш. Йакшар армишкьи кәшәшлыквлә шукьн погьнән ша-галыныт дә тәк йьр анчөлтәш вәт

—цилә вьлкьи ойхырән жәләйьим-лә цьргә анча, пиш когон ойхырым-ла кайәш.

Йакшар армишты эргьштым шу-жыктән пуштыт, пиш кого ләлш пәшәәш морайән колтат, машанәнйит тама—сәдьнә кьмытынат пиш ой-хырән ыжаташ толыньт.

Погән шоктымәшкок сәдьрәәш шьнцәвәт, со пьжгән шьнцывьи. Вара циләм ик арашкы шагалташ тьнәльвәи.. Әвәжьи эргьжьи анцы-лан сукалтән кымальи, вара кьнь-ыл әлтәлш дә эргьжьн шүәш той крәстьм сәкәлтән дьи пуш!

Йакшар казармашкьи тәгәнь крә-тш шүән әдәмвлә чөдш ма толыт! Кок-кым тьлзьшты анчалатат, әдәм-вләм пәләшәт акли лиәш. Пәрвиш лүдшшьшты шавыньдон мышмашәш льәврә мышкылт кәәмьләок мьш-кьлт йамын кә. Тымәнәш тьнгә-лйәт, казармьштыш бьлым сәмәш тымәнш шот, газәтвләм, кньигәвләм, журналвләм льдаш тьнгәлйәт, бьш-кәәт активиствлә лит.

Кок иштѣ гѣнь анчѣт, тѣгѣнь шѣклѣнѣш сола млойѣц гѣц культаур вѣрц пыт шалгѣшы ѣдѣм лѣктѣш, тошты лѣдмѣштым шапалтѣн йѣрѣлтѣт вѣлѣ вѣк, Йакшар армим, тымдышы командьирвлѣм, комиссарвлѣм пурѣн шаналтѣн, таум ѣштѣт.

Йакшар армиштѣш ик кѣчѣ.

... Ирок кут цѣшѣн. ѣчѣ лач сотѣмтѣ. Кого кѣдѣжѣштѣ эльѣктрис лампы пиш когонок ак сотѣмдѣрѣ. Рѣдѣн рѣдѣн краватѣвлѣ шалгѣн миѣт.

Краватѣвлѣ лошты дѣѣжурный ѣшкѣтшок каштѣш, иквѣрѣ пумага лаштыкым лѣлтѣлѣш, вѣс вѣрѣ амалѣшѣй красноармѣйцѣн лѣвѣшым лѣвѣд пуа.

Кудѣвичѣштѣ сигналист пѣчдон трѣк мадаш тѣнѣлѣш—кѣнѣѣлѣш сигналым пуа.

—Кѣнѣѣлда!—манын дѣѣжурный сѣгѣрѣл колта.

Ѣрвѣзѣ ѣдѣмвлѣ турткѣ шижѣн кѣнѣѣлѣт. Кым минут дѣ пѣлѣштѣ цилѣн ик ѣдѣмлѣок выргѣмѣм чизнѣт шоктат.

Тѣнѣ пѣшѣ кѣчѣ тѣнѣлѣш. Вара --ирок кид-йал лывырталаш каштылдалѣт, тидѣн паштѣк—шокшы качкѣш, чѣй, вара, (кѣчѣвѣл) 3 цѣш йѣкгѣ политык пѣлѣш, вырсѣ пѣшѣлѣн, лѣлмѣ ѣдѣрѣм кѣчылташ нѣрѣшты тактык пѣлѣмѣшым мо-ло тымдымаш лиѣш.

3 цѣшѣн—ѣбѣд качкѣш. 4 цѣш-гѣц 6 цѣш йактѣ—амалѣн кѣнѣлтѣмѣ жѣп. Ти кок цѣшѣш красноармѣйцѣвлѣ моныр кѣнѣктѣш амалаш вацшашлык ылѣт. Ирокшылаок, краватѣвлѣ лошты ротыштыш дѣѣжурный анчылт сѣрнѣлѣш, цилѣн вацмыштым анжа.

Токо угѣц толшы красноармѣйцѣвлѣ цѣдѣйѣн вѣлѣ колтат.

—Ма, маныт, ѣчѣ соты кѣчѣнѣт амалымлѣ—гѣцѣ!

—Сѣнцѣѣм ѣргѣн шѣндѣт гѣнѣѣт, амалѣн ам кѣрдт, манын кыдыжы кѣлѣсѣ.

—Малан сотѣ кѣчѣнѣжѣ амалымла вѣл?—кыдыжы ѣчѣ йадѣш.

Коман дирвлѣжѣ „тидѣ когон йангылымаш гѣц ѣштѣмѣ. ѣдѣм каплѣн йангаташ шѣлѣлтѣш кѣлѣш,

маныт. Та ѣрвѣзѣ ылыдаат, йангылымыдамат ада шиж, анчѣт гѣнѣ, кѣпѣм кѣндѣрѣш кѣлѣш. Йакшар армишты салтакѣн шулык гишѣн когон шанат“ манын пуат.

Вара изин-ольѣн цилѣн ти кок цѣшѣн кѣнѣш тымѣнѣѣт, йаралѣш шотлат.

6-цѣшѣн вадѣш ирокшѣѣлаок сигналист пычдон вѣсѣлѣн мадѣн колта. Ирокшылаок кѣм минутдѣ пѣлѣштѣ цилѣн чизѣн шагалыт, лач мѣкшвыльѣлаок казарма шужгѣ вѣлѣ мырац тѣнѣлѣш...

Чѣй йѣлдѣлмѣкѣ 9 цѣш йактѣ—цилѣн Лѣнѣн уголокышты (клуб постол йори кѣдѣж) ѣбшѣствѣнный пѣшѣм цилѣн ѣштѣт, 10 цѣшѣн амалаш вазѣт.

Лѣнѣн уголок

Столвлѣ вѣлнѣ—газѣтвлѣ, журналвлѣ. Стѣонашты вырсѣ годшы картѣинвлѣ, фотографивлѣ, Йакшар армиштѣш гѣройвлѣн, пѣшѣ вѣктѣрѣшѣвлѣн патрѣтвлѣ кѣчѣт.

„Лѣнуголоқышкы андак пишок охатан ак пырѣп ылы“, манын ик красноармѣйц служым годшѣштѣм шаналтѣн сирѣ.—Токо толшывлѣѣт со коридорѣшкы погѣнат ылѣ—тѣштѣ, лыквлѣ йѣдѣ, сѣк погым йори ѣтѣвлѣ (урнѣвлѣ) шѣндѣмѣ, кодшѣ пѣроскам мо-ло тѣшкѣ шуаш лиѣш. Кловойын-лудын вѣлѣ кайын колта—шѣкштѣн шѣндѣт“, манын сирѣн.

Войѣнком кынамжы попа, йѣтлѣлтѣ ылы.—Лѣнуголоқышты мо-лы ѣжѣш. Салтаквлѣ мылдыгѣ анчѣт вѣлѣ, йукумат ак лыкѣп.

Мам ѣштѣт ылѣ, йѣ—иквѣрѣ такѣш шамаквлѣм попѣн шалгат, масакланымла шайыштыт, вѣс вѣрѣ 2 пудан кирвлѣм кѣчкѣж-кѣчкѣж лѣлтѣкѣлѣш цацат. Лултѣл кѣрдшѣвлѣм хвалѣт, кѣрдтѣмвлѣжѣм йѣрѣт.

Тѣвѣ, ик кушѣнѣди ѣрвѣзѣ лѣктѣн шагалѣѣ кушы вѣцкѣж парнѣвлѣжѣ вѣшт каймѣлаок чучыт, пѣроскажым парнѣ лѣш пѣзѣрѣлѣн кидшѣт тырткѣ цѣтѣрѣ. Шим сѣнцѣжѣдѣн цылгѣ вѣлѣ анчѣн шѣндѣн.

*) Лык, йори кѣдѣж.

Аңык ләктүн шагалы, лапа пындашкыжы кок гәнак шьвәләлы. кирәм кычыш, пыйтә мадмылаок пиш йонгәтан 4 гәнак вуй гыц күшкыжы лүктәл колтыш—пыйтә ньимагань ләләцәнәт ат машаны.

Аңчән шалгышвләжы цүдәйәт вәлә. Маньт:

— Анчалдок, әдәмжы анчалашат укә, кәрдәш!

— Ай-да, Оньисимов!

— Н-ну Фрол!

Фролжы йыр вәлә йырәлтән анчал колтыш, пәроскам пәтйрәш тьнәльбь, хвальмыла кәләсэн пуш: „мьнь 4 пудан кирвләм потолык йактәок кычал лүлтәл кәрдәм“ манәш...

Кым тәлзышты ти Фролок, пулышыжым вәлә мадыктыл колта, газәт мычкы парньадон вьктәрән, йукин лыдын шьнцә—токо вәлә лыдаш—сирәш тымәнш шон.

Ләнуголок-циц. Кир лүлтымжы ваднок Фрол комиссарлан шамакым пуән—кым тәлзышты лыдаш сирәш тымәнш шокташ сөрән.

— Кирдон кичкыж шалгаш, толкан пәшә агылжым мьнь пәләм, маньы—Кышкы, бьнвә, улты виэмжым цикбмлә?—манын йады.

— Вәрым ат мо? Манын комиссар йады. Ләнуголокышкы кәшәш, газәтвләшты мам сирәт анчалшаш..

— Мьньжы вәт... лыдынжат ам мьшты, тымәншәләм... —манын Фрол кәләсыш дә тьнәмок вара, кыцә гьнәят, лыдаш-сирәш тымәнш шокташ сөрйш...

Тымәнш вәт, пьт кычыш, кир лүлтәшәт молы прахыш—со тымәншәш... ылы.

— Анчок, мышташ! Лыдәш вәт! Йалдашвләжы лоштышты попән шалгат.

— Аньәт, Фрол, тьнь ти газәтшым, наизусть тымәнш шьндәнәт дә, кызыт газәтшым лыдыла вәлә кычән шьнцәт?—дисциплинындым ик салтак йады. Ти салтак Фроллаок тымәншәш тьнәлын дә пиш йасын, өркәнымлә тымәншәшәт, худан пәләылын.

— Пу вәс газәтым, хыть кыдым лыдын пуәм—Фрол, манәш дә вәс номырым лыдаш тьнәльбь...

— Ой, анчок, лачок тымәнш шо-

ныш!.. цилән цүдәйәт вәлә.

Фрол йакшаргән вәлә шьнцьн, табурәт вьлкы кузән шагалат, пьтәри шәкләнбмлә, колашат акли вәк, попаш тьнәльбь, вара, ладнагмы сәмбнь, раскыдын кәләсэн пуш:

— Йалдашвлә, мьньбьн, пыйтә кызыт ижы сьнцәәм пачблты. Пәрви мьләм газәтәт, моләт, ньима шотәшәт агыл ылы. Кирвләдон мадам бьльбь, бьшкә виэм аңчәкташ йарәтәм ылы. Йара, эчә комиссар ышым пуш, тьдбләнжы гьнь пиш кого тау... Бьндә, солашкы миәмәт, мьньбьм акат пәләп лиәш.

Шьжәш Фрол, лыдаш вәлә агыл, Ләнуголокышкы библиотьәльбь вәрәш чучын вәк.

— Ой, Фрол, налог гишән иктә магань кыбгәм пуай, —манын тьдб гыц йадыт.

— Пуәм...—Фрол шкапым пачәшәт, кыбгәвләм пьсбьн, пәрәгән анжа, айбра. Вара—анчәт,—кычыктәнәт пуа.

Йакшар казармашты тымәншмь го- дым.

Служән ләкшы ик красноармәйәц —Лукиән Стьопан торьцынжы служым вәрйшкыжы тәвә кыцә сирән колтән: „Шу ли, комссар йалдаш! Пиш кого шәләм тьләт колтәм, тымдымыдәлан пиш кого таум бьштәм. Батальионышкәт тангата ганы тольнам ылы; льйдын-сирән ам мьшты. Служвашты тымәнш шом. Бьндә ВКП(б) партын каньидат ылам. Солашкы миән вәлә шом, сола совәтлькы чләнәш айырән шьндәвь, судьшкы халык засәдәтәльәш, МОПР дон Осоавиахим казачәәш айырәвь. Погынәмаш йәдә прәдәдәтәльәш айырат“...

Шәкләнбьш, ньима пәлбдьмь сола млояцвләок, сакөй мужан шай-авләлән бьнәншәвләок моло кок-ишты социализмьм пыт стройышы әдәмвлә лин шьнцьт.

Малан тәнә лиәш? Йакшар казармашты угыц толшы әдәмвләм парты организацижы, командьирвләжы, красноармәйәцвләжы толмыкыштә төрок пәрәгән, ласкан тымдаш тьнәльбьт, мөмө ганы одра

млойэц гыц чаката ышан армэйэц тымдалт ләктэш.

Казармашты: ныма пәлбидьмьвлә-лән, пакыла тымдаш да политык йажон пәлән шоаш дә эчә мол школ-вләйт улы.

Шуку йиш кружоквлә равотайат, йори матмашвлә лит. Арнашты икәнәк киношкы каштыт. Цилә Йакшар армин частьвлә йьдә библиотыквлә улы, ышкә газетвлә ләктыт.

Красноармэйицывлә ик ышын ылышы кого сәмйәштышлә ылат, парты, комсомол, командьирвлә вьктәрымдон тошты пышым йамдат, у сәмәш тымәнш шот.

Йаку ар армин культпоход.

Ма вэрц кырэдалаш кәлэш салтак дисциплины пәлөктә. Сәлбндон, кэрәл пәшәвләм, тымәншым йажон, пыт кычән ыштәш тэргә.

Казармаштыш ылым сәм угыц толшывлән андак ләлын чучын колта, шьдәштәрә молы.

— Эх, малан вәл крават лывацшы пракым топлот ыштылыктәт. Ак кай ылнәжы, кижыш!—кыдыжы манында-лэш.

— Тәвә, тама, кыдәләм каршта доко!.. манын, ирокшы гимнастыкышкы ынәжы ләкәт, вәс йалахайракшы кәләсә.

Дисциплины—пигыды, йалахайраквләм, шокшы камака вьлны пәр-дәләш йаратшывләм пысын сәрны-лыктә. Казарма ылым сәм изин—оль-эн циләмок толкын ыләш тымда, анжәт—ышкәок вара, амалаш вацмы анцыц йалым мышкаш дә пум итрай-ыш тымәнш шот.

Кәншм кәчы годым такәш каштмаш вәрәш, кныгәвләм лыдыт, паштәкыш-ты молывләмәт шыпшыт. Тәгәнш активиствлә әрәкә йушывләм, худа шайа пошышывләм, авзи—плахай-вләм, лывыкын каштшывләм йәтләт, төрләт.

Сола совет пәшәшты.

Арми гыц толмыкт, красноармәй-иц пьтәриок пөрт көргым йөнәты-ләш тынәлэш—пракан платям пы-жән шуа, тәл окна рамәш форточ-кым ыштә, ушты годымок пөрт йонәштәрәш пачын шуа. Ырвэзывләм школышкы кырылтәок каштыкта,

сәмбырыквләм ышкә йырыжы пога, пәлымжым йәлләнәт пәлыктынәжы.

Арми гыц служән толшы красно-армәйицывлә культур пәшәшты анцыл-нок шалгат, сола хознылыкымат социализм сәмышкы вәштат. Ышкәят красноармәйицывлә торыцынышты код-шы йалдашвләләншты армишкы сирәт.

Сола пәшәшты видым вәршышкы ныншым айырат. Красноармәйицывлә пәшәм төр вьктәрәт, клас йых тыш-ман—кулак вәштарәш шалгән мьш-тәт—полытык пәлымжыдон кулак-лан ныгышкат нәр кәрәш ырыкым ак пуәш, колхоз пәшәштәт, копәра-ци пәшәштәт армишты тымәншым-шты пиш когон палша.

Сола хозанлык пәшәштыш тәхнык-влә.

Красноармәйицывлә службашты пьтым анцыцок эчә ударнык груп-пывләшкы ушнат—колхоз пәшәм, трактыр ровотайымым пәләш цацат, йәрсым жәпын пәләш кырэдалыт. Счәтоводәш, трактористәш моло ко-гон тымәншыт. Шукужы, служән ләк-мыкышты, трактыр курсвләшш, тымәншәләш кодыт эчә.

Тәвә тәнәлә, сола гыц толшы мы-лойиц, дысциплены йажон кычән, пыт пәшәшш пижын, йакшар казар-машты той крәстыжымәт тагыш шуән колтаат, культур пәшәшкы йарал эдәм лин шокта.

* * *

Тидым лыдын ләкшы йалдашвләт Ындә красноармәйицын ылымашым пәлышты, угыц армишкы кәшәшлык ырвэзы эдәмвләм уандарыда, тошты овуцавләм—йун мәгырән каштмаш-ым йамдыда. Пэрви, кугижә годым вәлә, армишкы ышкә шулык йам-даш, кәп пьдырташ кәят ылы, лә-чок, салтак службашы тынәм катор-гы вәрәш ылын, остатка ышым эдәм гыц шин лыкыт ылын. Ындә ужыда—труйыш халыклан арми—ыш-кә тома гыцәт йажорак ыләш: шу-лыкым пәрәгәт, кэрәлшм пукшат—йүктәт, цилә йараләш тымдат.

Йакшар армишты служба—тру-йыш эдәмлән лымлы пәшә ыләш, совет сәндәлыкнән тыр пәшәжым пәрәгән шалгымаш ыләш.

Ивановы айо ваштарэш

Социализмьм бштымьштнә, эп-тйртшш да пиш когон тормьжлы-шы — рэлыги улы.

Кызытат эчә йымьлан бньәнбшбвлә, айыртәмьнок, мәнман районьштына шуку улы, пйтән шотә. Попвлән алталымьштылан, хатдон дә вэсбвләдонат лүдыктымьштблән, пьцкәмьш халык со эчә бньәнә.

Ти лоэш, 11 сәнтявбйр кэчбн „Ивановы“ манмы рэлыги айо лиэш. Ти айо годым, Мэлюпка цэркы доран, цилә Кырык Мары район гыц, йымьлан бньәнбшбвлә пиш когон погынат, сэдбндон, ти айом „Мэлюпка пазар“ эчә маньт.

Цэркыштбжы мольэвбнвләм служыкат. Тылэц пасна, тб лишнок эчә чәсовньавлә улы; тшккәт, кажнбй чәсовньашкок ородывләжы оксам кышкәт. Йуж эдәмжы, чәсовньашкы йбвбйрт пыралалешәт погыньш оксаэдбм цилә намал лыктәш...

Ивановб кэчбжым попллә тәнгәлән попат: вуйта, пәрви, тагынамок, Иван постытьбл лымән свәтой ылын. Ти свәтойыным 11 сәнтявбйр кэчбн вуйжым, вуйта, пьчкын шуэнбт. Сэдбндон, йымылан бньәнбшбвлә, ти кэчбн кавштамат ак качеп. Кавшта-вуй качмыжым — Иван постытьбл свәтойбн вуй качмьдон икты лиэш, — маньт.

Ти Иван свәтойын вуйжым пьчмы лымдон, попллә бшкыланьштб пиш когон пользым кандәнйт. Рэвольуци лимәшкы, шукы вәрәлә когорак мьнастирвләштб, соборвләштб моло искусствэный тьгәнә бштән шьндбмь вуйым анчыктат ылын дә: «тидб Иван постытьбл свәтойын вуйжы ыләш» манын попәнйт. Вара, пблмән пашазы дон хрәсаньвләжы тб свәтой вуйэтлән бньәнән колтәнбтәт, тб цэркыш әль мьнастирбш пиш когон доход толаш тбнәлбн.

Тидбм анчән, мол вәрәят, когорак мьнастирвләштб, тидбм цаклән колтәнйт дә нбнәт Иван постытьбл лымдон, искусствэный вуйэдбм бштыктән шьндәнйт. Тәгәнә бштым вуйвлә шукы вәрлә блыныт. Каж-

ный вәрәок, бштыктым вуйжым анчыктымышты годым: «ти вуй Иван постытьбл свәтойбн бшкымжкын вуйжок бләш» манбн попәнйт. Тәнәлә гынь, ик эдәмьнок тамазар шудб вуй лин шьнзбн.

Кыдыжы ти алталымьштым пәрвирәкок пәләт ылын гыньәт, йукумат лыктәлйт. Иктәжы йукум лыкмыкышты, тбдбм цэрковнбй судышкы пуат бльн дә мутьән, йасландарән пуштмы йактәйт шокат бльн*) Әль цилә халык анзылан, попллә шудбм статьян, ньэвольә кәлэсыктәт ылын. Пәрви шуку тымәншбй эдәмвләм тәнгәлә пуштбнйт. Вара, рэвольуци лимәккы ижы, поплән алталымвләштбм вбкы лыкташ тбнәлбнйт. Тьнгә гыньәт, ти рэлыги айовләм айышы эчә шукы улы.

Цилә шанән тбшлән мимыкы, ти айо пиш кого увиткам канда. Шамак толшы, «Ивановб кэчбн» Мэлюпка цэркыш, 50 тьжәм эдәм нәрй миән кәят. Ик эдәм, корны кашмыгә, цэркыш пумбгә худанок 5 тәнгәм шавә. 5 тәнгәдон шотлымыкы 50 тьжәмьн 250 тьжәм лиэш. Тылэц пасна, 3 кэчбм моло такәш эртәрән каштыт. 50 тьжәм эдәмьн 3 кэчбдон 150 тьжәм кэчб лин шьнзэш. Ик кэчб ик тәнгәдон лбдат гыньәт, 150 тьжәм тәнгә лиэш. Бндә цилә лбдбн шотлән мимыкы, 400 тьжәм тәнгә нәрык погына.

Шаналтыда доко: ти оксадон мам бштәш лиэш вара? Кызыт мә социализмьм бштәнә, колхозвләм, у заводвләм, у фабрикләм, дә молымат стройәнә; ти оксадон колхозвләләннә 200-әт утла трактбрым нәләш лиэш.

Тилэц пасна каждый айо йбдәок, махань солавлә гыньәт, йумашым йут. «Ивановб кэчбм» Шошмар сола доньшбвлә йут. Ти кэчбн 6 сола, 300 хозайства нәрык, йут. Ик хозайства, худан йумашәшок, 20 тәнгәм пйтәрә. Циләжы 6 тьжәм тәнгә погына.

Бндә шаналтыда доко, тидб увиткә агыл ма?

Тидб вэлә агыл эчә. Ик йумашәт тбрын эртән ак кәрдт: шиэдәл шьн-

*) Йэрәтик лымдон нинбвләм орландарәнйт.

дәт, шушыргат, йужнам эчә эдәмймәт пуштын шуат, окнявләм шит, әтбдәрбмәт пыдыртат, дә молат иктәма лиәлтәш.

Түрмәшкы малан шырэнәк шынзәт?

Түрмәшкы йүкшы вуйа иктәмам худам бштәмдон со вәрәштйт. Цилә хужажок әрәкә йүмбдон со лиәлтәш.

Тәвә, повлән айовлә гишән кыцәләнлә шынғынлә кәмблә.

Курымнамәк повләм тәнә таза-ландарән урдәнә гыцә? Айовлә йбдә бшкымнәм увиткәш пбртән ми-әнә гыцә?

Шаналтән тйшлән мимыкы, анзыкылажы тәнә блән йөнән агыл. Социальизм бштймәшты, рэлыгин кого тормаж ылмыжым бндә бшкәок пәләдәш. Сәдбндон, повлән айовлә вәштарәш мälәннә пыт кы-

рәдәлмблә. Ти пәшәшты СВБ *) йачэйкбвлә, партыйәцвлә, комсомоль-цывлә, колхозныквлә дә сола актыивбвлә пыт, цилә силам пиштән, халыкым ынылдарән шоктышашлык ылыт.

Тиләц пасна, мәнмән солавләшты, рэлыги вәштарәш эчә кә рәдәл акмыштәп. Сәдбндонок, СВБ йачэйкбшкы пыраш кәләш, тй йачэйкбвлә укә гынь, нинбм ортаньизуйбм-ла.

Йымы вәштарәш кырәдәлмб гишән кныгавлә улы, тбдбвләм лыдаш кәләш. Анцыкылажы „У сәм“ журналәшәт рэлыги вәштарәш кырәдәл-мәш пәшәвлә гишән сирымб лиәш.

Ти пәшәм цилә бштән шоктымбкы, социальизмбм куштылгыракын бштән миәнә.

Повлән айовлә мälәнә акәл!

Шу лижы социальизм бштймәш-нә.

*) Союз воинствующих безбожников.

Смиренский Е. Н.

„У сәм“ журнал гишән

Хыть махань пәшәштыш ситбды-мәшбмәт мә самокритыкбдон тбрт-ләнә. Самокритыкы вәрәмәшты ли-әш гынь, ак ситым пәшә кәмб сә-мбньок тбрләш лиәш.

Тытә ситбдымәшвләнә вбкы ләк-тын ак кәртәп. Акйәрбжы изин ольән, лач цыванлаок мызырланән —мызырланән кушкәш. Ти акйарым жуынат, вәрәмәшты пычкын шуаш кәләш.

„У сәм“ журналыштат акситбвлә лин кәрдыт. Акситбвләжы: сирымә-шты, мары сәмдон сирымәшты, по-литык сәмбнь самыньышты, дә эчә молат шуку лин кәрдыт. Бшкә ша-нымаштым, йаралжы акйарыжы ги-шән журналнам лыдшбвлә кбзбйт йактә эчә „У сәм“ рәдакцишкы си-рбдәлыт. Сәдбндон, лачок самокри-тыкбдә акситбвләм, йаралжым ны-

мадонат, иктәт пәлән лыктын ак кәртәп.

Мбнь ти сгаташтәм „У сәм“ жур-налын анзыкыла бштышашлык пә-шәжы гишән кытыралнәм.

„У сәм“ журнал күлән сирбшаш-лык ыләш? Тишәк тбрбк кәләсәш ак ди. „У сәм“ польитыкы дон эконо-микым дә сбнлы литьәратурым сирымб жуонал ыләш, манын си-рәлтмбм вәлә мә пәләнә. Вәс сәм-бньжы, журналым лыдын мышты-шывләжы цилән лылашашлык ыл-ыт. Лач изи тьәтәлык литьәрату-рбм вәлә тишәц карандаш вәрәш-тәш. Изи тьәтәлбк литьәратур жур-нал пасна лишәшлык. Тидб гишән вәскәнә сирәнә. Молбвләжы: пар-тыштышалгышы, колхознык, тым-дбшы, тымәншы, комсомольәц, ци-лән „У сәмбм“ лбдшашлык блбт.

Ик журнална вәлә блмбжы пәлы-мән. Күм гыньәт журналдә кода-шыжы вовсәок толкан агыл. Сәдбн-дон, журналәш шукурак айыртә-мбм (отдәлбм) бштймблә дә шуку

сэмьнёрäk сирäш кэлэш. Ти шотдон журналжат ымбакыла когоэмшашлык.

Кызыт йактэ журналышты кок айбэртэм вэлэ пыт кайыт: а) литьэратуры айбэртэм да б) кызытшы польитык, лывы айовлэ гишан изиш сирымби статьявлэ. Анцылнэм цилэ номыраш шурналвлэ кийт да цилэ номброк тэнэ, ти ладын сирымби.

Партыын польитыкы бгылдармашты журнал пиш чбдым пуа. Наукы шотдонат нымат сирымби укэ, манаш лиэш. Ымбакыла тидывлэм пыртэн мийш кэлэш. Кыдыжы: «научный отдэлым пбэртымбыкы, шарымбыкы, журналым лыдшы чбды лиэш» манйт. Тиды лачок агыл,—лбдыш шукэмэш вэлэ. Мбнь тэнэ эчэ шанэм: йуж пиш когон кэрэл философимат изиш пбэрташ кэлэш. Вэрэ ваштарэш кбэредалмбмат пбэрташ мондаш ак кэл. Вара, науки, тьэхникы анцык кэмбм изиш пыртэн мийш кэлэш. Молыжы, литьэратур моло, кызытшблэок брдэш кодбшты.

Комунизмын идьэлогим, шанымашым журналбшкына пыток маланна пбэрташ кэлэш эчэ. Тидым шотлэн, журнал лбкмы андакок, планым бштымбй годбмок, рэдкольэги тидым пбт шотлышашлык ылэш. Сэдбндон иктэ пэл иаш планым андакок бштэш кэлэш. Йблмб гишан, бшкэ сандалык палым гишан, моло сираш кэлмб гишанжы амат попы, нбнбн кэрэлбштым пбток палат.

Эртэн кэшблэ, 1930 ин „У сэмын“ 4-5 номырбшты бшкэ сандалыкна гишан сирымби статья гишан ик-кок шайам кэлэсэм. Тишты самынь, когон самынь сирымби. Вуйта, ма кызыт йактэ лачок нымат бштыдэлна, ана палы. Колышта доко, кыцэ сират: „мары сандалыкнама эчэ нымат ана палы, нымат тымэньтэлна.“—манйт.

Ужат, кыцэ? нымат анаат палы да нымат эчэ тымэньтэлнайт вак. Аньат! Нымат тымэньтэлна бйгэцб, нымат палыдэлына ылгэцб, анзыкблэжб кыцэ вара кэнна?

Пакылажы тэнэ сирымби: „Шамак толшы, бшкэ историнам палэнэ ва-

ра?—Ана палы. Ылбмашнама тымэньшонна?—Укэ, шотэлна. Халык хозанлыкнама, природнама: шбэргбм, рокбм кыматым, рэвольуци паша кэмашым моло нэлшаш гынбят, ма нинбвлам нымат тымэньтэлна, нымат ана палы, манаш лиэш.“ (У сэм 4—5 номэр 49 страныцб.)

Кыцэ вара тэнэ? Лачок вара? вуйта, кызыт йактэ „рэвольуци паша кэмбм моло ма нымат тымэньтэлна“?

Тиды нымаланат йардымы самыным сирымби. Ваштарэш шайыштэок акйарбжы кайэш.

Ма вбц иаш планым бблбмаш колтэнэ, областыштына фабрик, заводвлэм у гыц бштэнэ. Солашты колхозвлэм, социализман у систэмбм бштэнэ. Тбгыды хозанлыкнама йыхын пбэтарэнэ. Колхоз йбдэок бшкэ планштым шотлэн бштат да молат.

Вуйта, ма сандалыкнама нымат ана палы. Ти шотдон гын кыцэ, ббньэ, парты конфэрэнцивлэм ынгылымбла? Районым тымэнь, палэн вэлэ вэт, район, кантон конфэрэнцивлэштбжы, йых шот дон тор, прольэтар диктатурлан кэрэл сэмынь, польитыкым парты видэн.

Колхоз бштымбм, шарымбм нэлмбкят, вэрбштбш экономикам, йых лоштыш быт маным нэлтэ, палыдэ, тэнэ анчык кэн, когон шарлэн парты ак кэрдт блын.

Аньат сирымбжы „ирсэ“ науки гишан вэлэ сирымбжы? Ылбмаш гыц айырлыш нымахань „ирсэ“ науки укэ. Ти попымна гань сирым статьяжы кблэн кэлэш? Лачокшымок тиды мэньшэвиквлэн мыры блэшбш, опортунызм манмэт блэш. Лач ирэ опортунызмбжок.

„У сэм“ журнал гыц мбнь ик статьяма вэлэ нальым. Ти статья гыцок самокритыкын кэрэлжы кайэш. Тблэц пасна, ти статья, вуйта научный статья ылэш. Научный отдэлбш кэшашлык.

Тэгэн самыньвлэ литьэратурбштат, йэстьэствознаны айбэртэмбштат лн кэрдбт.

Сэдбндон, мбнь шанымаштэм, кбшны анчыктымвлэ гыц пасна, журнал номыр йбдэок, ситбдымашвлэжы айбэртэмбн пашажы (цэльжы) анчыктыдымашты ылыт. Сираш си-

рэнэ, статьявлээт худа агылэп ман-
мыла да статьявлэжы пыт кэрэлйн
„локшыцмок“ агылэп ач.

Ымбакылажы пыт йажон тйшлэн,
Марксын, Лэньинйн тймдымышты сэм-
мынь сирэнэт, нйнын тймдымаш-
ыштым мары халык лош „У сэм“ пыр-
тышашлык йлэш.

Пачэшэш мынь тэнгэ шанэн кэлэ-
сэм: „У сэм“ журнал польытык дон
экономик да сынлы литьэратур жур-
нал ылэш, лачок тэхэнь лишашлык,
лачокшымок польытык да экономик
гишан сирым статьявлэ тишты ли-
шашлык ылыт. Тилэц пасна, науч-
ный отдэлймат гырташ кэлэш. Мынь
шанымаштэм, ти айыртэмбшты тэ-
хэнь статьявлэ лишашлык былыт:
наукы йых шотан ылмы гишан, диа-
лэктически матэриализм вэрц, мэ-
ханывствлэ да мэншэвитсвуйуший
идэализм манмы ваштарэш, у йэс-
тээствознаништы, физикышты тэ-
хныкын анцыкыла кэмбжы гишан,
вйрсы ваштарэш кырэдалаш—СССР
ышты тэхныкым лүктым гишан,
5 иаш планышты ыштым заводвлан
картым да эчэ молымат журналыш-
кы пьрташ кэлэш.

Вара эчэ, мынь шанымаштэм, мэ-
тодичэски отдэлйм малэннэ изиш
пьрташ кэлэш. Лачок, кызыт йактэ
манман тймдышывлэ пэл и гыц, аль

и гыц ишты конфэрэнцишты вэлэ
ышкэ шанымыштым кэлэсэн кэр-
дыт. Пашаштыштыш шукы йажожы
„амэнок“ йамэш. Кызыт ти журнал
гач сэмилэткывлэ йал вйк шын-
дым пашам йылэрэк ыштэн колташ
кэлэш. Тэхникумвлэм ти пашаш
пыт шывшаш кэлэш.

Ыдырэмаш лоштыш пашавлэ ги-
шанжы лачокок пьт сирэш кэлэш.

Вара кызытшы (отдэл) айыртэм-
влэмат когон шараш кэлэш.

Кырык мары йылмышты ик жур-
нал вэлэ. Мол сэммынь, вэс вэрэ,
иктат нымат ак сирэп. Кныгавлэ-
мат ана сиры. Сэдбндон „У сэм“
журналым когоэмдэш кэлэш, шараш
кэлэш. Вара, журналнажым колхоз-
ныквлэна когон, шукы лыдаш тй-
нгалыт—агэп?—Тынгалыт. Научный
статьявлэ нымат ак аптыртэп. Вэс
сэммынжы нинывлэмат лыдаш кэлэш,
нынны кызытат, ймбакылаат социа-
лизм, культур паша шьрымаштына
когон палшат. Сэдбндон, журналым
лыдаш ак тынгалэп манмы, нима-
ланат акйары. Тиды шотэш пишты-
дымаш лиэш.

Цыла фронтышток, йбырым—йыр-
ваш, социализм ыштымашнам капи-
тализм вйкы сьнгэн, лаксыртэн
пырымашыжы журналыштына ырды
лишашлык.

Шадт Булат

Социализм вэрц.

Куку йукум
колыштымйда шоэш гынь,
колхоз олицяэш
кугивлэм шындыда;
Шыжвйк йукум
колыштымыда шоэш гынь,
комун олицяэш
ломбывлэм шындыда.

Кэчы лакмым
ужмыда шоэш гынь,
кырык вйлан
ушэм пьртдам шындыда,
Социализмым
ужмыда шоэш гынь,
иктыш ушнэн
кулак класым пьтарьдал!

„Куку йук“ лыман мйры викдои мйры-
мыла.

Ответственный редактор—РЕД КОЛЛЕГИЯ

Члены редколлегии—Соснов П. Т. и * Смиренский Е. Н.

Райлит № 227

Тип. Горно-Марийского Издательства

Тираж 750 экз.

ИНВ. № 32

Пасна № акшы 35 коп.

1931 ия ВЭС ПЭЛ ИЭШЫЖЫ

„У СЭМЫМ“ СЫЛЫДА

ПОЛЫТЫЙКЫ ДОН ЭКОНОМИКЫМ ДА СЫНЛЫ ЛИТЪЭРАТУРЫМ СИРЫМЫ

КЫРЫК МАРЫ ЖУРНАЛ

ТЫЛЗЫ ВУЙ ГЫЦ ЛАКТЭШ

Рэдкотьэгишты Ылшывлэжы: Соснов П. Т.,
Смиренский И. Н.

„У СЭМ“ Парты дон Совет властын политикым да экономик пашам ынгылдара.

„У СЭМЭШ“ Сынлы сырймаш — шайыштмаш; лыдыш, нужын шайыштмаш (повэсть), роман да молат сыримы лит.

„У СЭМЫШТЫ“ Кырык марын сынлын попымы шайажы: йамакшы, мырыжы, тыштыжы, тыштэн попымыжы, шайа саралтышыжы да молат вазалташ тынгалыт.

„У СЭМЭШНА“ Йылмы гишан сырймаш: йылмы закон палымаш да ынгылдарымаш сираш тымдымаш да молвлэят лит.

ЖУРНАЛЫШ СИРЫШЫВЛЭЖЫ:

Булат Шадт., Бэляйэв И. И., Веселов-Сталь П. Я., Игнатъев Н. В., Озянкин Г. М., Пет-Першут., Ромашкин П. П., Смиренский Е. Н., Соснов П. Т., Седов Н., Смирнов В. Е., Цветков Н. П., Черновский С. А., Ширяев С. С., да молат

Журналын акшы:	Ик иэш 3 т. да 50 к.
	Пэл „ 1 „ „ 80 „
	Кым тылзэш 1 „ „ „

АДРЭСШЫ: { Гор. Козмодемьянск, улица Ленина, Горно-Марийске
Издательство.

.....

Журналым цила пошты айыртэмвлэшты да
сырымаш намалшывлэ гыц сылаш лиэш.

.....